

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

Кафедра психології

На правах рукопису

ДОРОШ Т.Д.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У
ПІДЛІТКІВ

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)
Освітня програма Психологія
(назва)
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра

Науковий керівник: Пашко
Антоніна Олександрівна,
Канд. психол. наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол засідання кафедри психології
№ 10 від 15.01.24

Завідувач кафедри психології
 Людмила ПРИСНЯКОВА
(підпис) (Ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Нормоконтроль
 Наталія Сергієнко

Дніпро, 2024

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра	психології
Освітній ступінь	бакалавр
Спеціальність	053 «Психологія»
Освітня програма	Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

Людмила ПРІСНЯКОВА

2024 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ДОРОШ Т.Д.**

1. Тема роботи: «Особливості формування комп'ютерної залежності у підлітків».

2. Науковий керівник роботи: Пашко Антоніна Олександрівна,
Канд. психол.наук, доцент

Затверджені наказом вищого навчального закладу від «10 » 2023__ року

3. Строк подання роботи на кафедру: 12.02.2024

4. Мета кваліфікаційної роботи: вивчення формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків в залежності від їх психологічних особливостей та підбір психокорекційних технологій у зв'язку з проблемою комп'ютерної залежності підлітків.

5. Завдання кваліфікаційної роботи

1. Проаналізувати психолого-педагогічні та соціологічні літературні джерела з питання комп'ютерної залежності;

2. Розглянути психологічні особливості підліткового віку, вплив цінностей та норм на формування адитивної поведінки. Визначити головні етапи та фактори формування адиктивної поведінки в сучасному суспільстві;

3. Провести дослідження та визначити особливості формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків у зв'язку з їх психологічними особливостями;

4. Визначити спрямованість профілактичної та реабілітаційної діяльності, у зв'язку з проблемою комп'ютерної залежності у підлітків.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	жовтень	виконано
2.	I Розділ	листопад	виконано
3.	II Розділ	грудень	виконано
4.	III Розділ	січень	виконано
5.	Робота в цілому	лютий	виконано

Науковий керівник ПАШКО А.О.

Здобувач вищої освіти ДОРОШ Т.Д.

Дата видачі завдання 16.09.2023р.

АНОТАЦІЯ

Комп'ютеризація стала неодмінним атрибутом сучасного життя. Ця тема, з одного боку, почала активно та перебільшено емоційно експлуатуватися засобами масової інформації. З іншого боку, необізнаність батьків про характер та особливості діяльності їх дітей в мережі викликає у них занепокоєння. Поряд з тим, зростання активності користувачів призвело до постановки проблеми Інтернет-залежності в психотерапії, де вона почала розглядатися як патологія.

Метою даної роботи є вивчення формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків в залежності від їх психологічних особливостей та підбір психокорекційних технологій у зв'язку з проблемою комп'ютерної залежності підлітків.

Об'єктом дослідження є формування комп'ютерної залежності.

Предметом дослідження є особливості формування комп'ютерної залежності у підлітків.

Гіпотеза даного дослідження полягає у тому, що на формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків впливають особистісні характерологічні риси.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження необхідно було розв'язати такі завдання:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні та соціологічні літературні джерела з питання комп'ютерної залежності;
2. Розглянути психологічні особливості підліткового віку, вплив цінностей та норм на формування адиктивної поведінки. Визначити головні етапи та фактори формування адиктивної поведінки в сучасному суспільстві;
3. Визначити роль сімейного виховання в виникненні адиктивної поведінки у підлітків;

4. Провести дослідження та визначити особливості формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків у зв'язку з їх психологічними особливостями;
5. Визначити спрямованість профілактичної та реабілітаційної діяльності, у зв'язку з проблемою комп'ютерної залежності у підлітків

З метою, об'єктом, предметом і гіпотезою дослідження та відповідно до поставлених завдань нами було обрано три групи методів: теоретичні, емпіричні, математико-статистичні.

Теоретичні методи спиралися на психологічну теорію особистості та поведінки, що відхиляється, а також, на психолого-педагогічні теорії і включали: монографічний метод вивчення, аналізу та систематизації літературних джерел як теоретичних, так і емпіричних та експериментальних з досліджуваної проблеми і метод системного підходу та аналізу. Теоретичною базою дослідження були психологічні теорії.

Емпіричні методи включали анкетування, спостереження, психодіагностичне тестування.

Для реалізації емпіричного дослідження були підібрані та використані наступні методики: Методика діагностики схильності до різних видів залежності (Лозова Г.В); Патохарактерологічний Діагностичний Опитувальник (ПДО) для підлітків (Іванов М. Я., Личко А. Є.); модифікація тесту на визначення схильності до поведінки що відхиляється (А.Н. Орел); Тест «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіча); модифікація «Теста-опитувальника для вимірювання мотивації досягнення» (А. Мехрабіан), запропонована М.Ш. Магомед-Еміновим; Методика «Дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн» в модифікації А. М. Прихожан; Тест «Особистісна самотність» (Д. Рассела – М. Фергюсона), які дають нам змогу діагностувати характерологічні риси підлітків, їх ціннісні орієнтації, рівень домагань та самооцінки, рівень особистісної самотності, виявити, діагностувати схильність до різних видів залежності та агресивність.

Наукова новизна нашої роботи обумовлена тим, що в ній уточнений вплив психологічних особливостей особистості на формування комп'ютерної залежності у підлітків.

Практична значущість даної роботи обумовлена тим, що отримані результати можуть бути використані при проведенні просвітницької роботи з батьками та виховної зі старшокласниками, з метою впливу на їх ставлення до комп'ютера, умов роботи, часу та характеру діяльності. Можуть бути корисні учням для рефлексії. Вчителям інформатики з метою сприяння вирішенню диференційного підходу до навчання користування електронними ресурсами на уроках та факультативних заняттях. Шкільним психологам та соціальним педагогам з метою складання корекційно-розвиваючих програм і впровадження їх в окремих спецкурсах з психології або розділом в програмі з профорієнтаційної роботи.

ANNOTATION

Computerization has become an indispensable attribute of modern life. This topic, on the one hand, began to be actively and exaggeratedly exploited emotionally by the media. On the other hand, parents' lack of awareness about the nature and characteristics of their children's online activities causes them concern. At the same time, the increase in user activity led to the formulation of the problem of Internet addiction in psychotherapy, where it began to be considered as a pathology.

The purpose of this work is to study the formation of a tendency towards computer addiction in adolescents depending on psychological characteristics and the selection of psychocorrective technologies in connection with the problem of computer addiction in adolescents.

Study object is the formation of computer addiction.

Study subject is the peculiarities of the formation of computer addiction in adolescents.

Study hypothesis is that the formation of a tendency towards computer addiction in adolescents is influenced by personal characterological traits

According to the purpose and hypothesis of the study, it was necessary to solve the following problems:

1. Analyze psychological, pedagogical and sociological literary sources on the issue of computer addiction;
2. Consider the psychological characteristics of adolescence, the influence of values and norms on the formation of addictive behavior. Determine the main stages and factors in the formation of addictive behavior in modern society;
3. Find the role of home education in the emergence of addictive behavior in adolescents;
4. Conduct research and determine the features of the formation of a tendency towards computer addiction in adolescents in connection with their psychological characteristics;

5. To determine the focus of preventive and rehabilitation activities in connection with the problem of computer addiction in adolescents

With the purpose, object, subject and hypothesis of the study and in accordance with the objectives, we selected three groups of methods: theoretical, empirical, mathematical and statistical.

Theoretical methods were based on the psychological theory of deviant personality and behavior, as well as on psychological and pedagogical theories and included: the monographic method of studying, analyzing and systematizing literary sources, both theoretical, empirical and experimental on the problem under study and the method of systematic approach and analysis. The theoretical basis of the study was psychological theories

Empirical methods included questionnaires, observation, psychodiagnostic testing.

To implement the empirical study, the following methods were selected and used: Methods for diagnosing propensity for different types of addiction (G.V. Lozova); Pathocharacterological Diagnostic Questionnaire (PDQ) for adolescents (Ivanov M. Ya., Lychko A. E.); modification of the test to determine the propensity for deviant behavior (A.N. Orel); Test "Value Orientations" (M. Rokecha); modification of the "Questionnaire Test for Measuring Achievement Motivation" (A. Mehrabian), proposed by M.Sh. Magomed-Eminov; Methodology "Study of self-esteem by Dembo-Rubinstein" as modified by A. M. Prikhodzhan; personal loneliness, identify and diagnose tendencies to various types of addiction and aggressiveness.

The scientific novelty of our work is due to the fact that it clarifies the influence of psychological characteristics of the individual on the formation of computer addiction in adolescents.

The practical significance of this work is due to the fact that the results obtained can be used when conducting educational work with parents and educational work with high school students in order to influence their attitude towards the computer, working conditions, time and nature of activity. May be

useful for students to reflect on. For computer science teachers in order to facilitate the solution of a differential approach to teaching the use of electronic resources in lessons and extracurricular activities. School psychologists and social educators for the purpose of drawing up correctional and developmental programs and introducing them in separate special courses in psychology or as a section in the program for career guidance.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1 СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ ПОВЕДІНКИ ЩО ВІДХИЛЯЄТЬСЯ У ПІДЛІТКІВ ТА ФОРМУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ.....	18
1.1 Роль сімейного виховання в виникненні адиктивної поведінки у підлітків.....	18
1.2. Типи та характеристика етапів розвитку адиктивної поведінки	28
1.3. Вивчення проблеми впливу комп'ютерних ресурсів на користувачів..	32
РОЗДІЛ ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХИЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ДО КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ.....	52
2.1 Методи та методики дослідження.....	52
2.2. Організація дослідження.....	56
2.3. Аналіз та інтерпретація отриманих даних за якісними та кількісними показниками	57
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ДЖЕРЕЛ.....	

ВСТУП

Кожна людина відрізняється своєю реакцією на дії навколишнього середовища. Поведінка проявляється в індивідуально-своєрідних формах, не завжди адекватних. Часто образ поведінки, придбаний у певних умовах, стає звичним.

Нервова система має здатність формувати і закріплювати звички, в тому числі шкідливі, які в міру їх закріплення, сприймаються як нормальне явище. Тобто те, що в суб'єктивному сприйнятті мається на увазі як позитивне, об'єктивно є проявом, який є відхиленням.

З вісімдесятих років ХХ століття зростає комп'ютеризація сучасного суспільства: комп'ютери стають необхідними в офісах, лікарнях, школах, у побуті. В зв'язку з цим людство зіткнулося з питанням впливу електронних ресурсів на психіку людини.

Комп'ютеризація стала неодмінним атрибутом сучасного життя. Ця тема, з одного боку, почала активно та перебільшено емоційно експлуатуватися засобами масової інформації. З іншого боку, необізнаність батьків про характер та особливості діяльності їх дітей в мережі викликає у них занепокоєння. Поряд з тим, зростання активності користувачів призвело до постановки проблеми Інтернет-залежності в психотерапії, де вона почала розглядатися як патологія. Але відсоток залежних, з якими працюють представники лікарських спеціальностей, виявився невисоким, і в психологію прийшло питання вивчення особливостей впливу електронних ресурсів на особистість користувачів.

Комп'ютери є сьогодні в більшості сучасних квартир і нам вже важко уявити собі, як обходитися без цих електронних помічників – вчитися, працювати, розважатися. Миттєва передача даних і пошук потрібної інформації, підтримка зв'язку з друзями, покупки, онлайн ігри, кіно і багато-багато іншого – все це досягнення сучасних технологій, якими із задоволенням користується людство.

Однак ця ситуація має й зворотний бік – надмірне захоплення комп'ютером поступово підриває фізичне та інтелектуальне здоров'я, руйнує нервову систему і в результаті робить залежну від комп'ютера людину не лише хворою, але і самотньою.

Активно це питання почало обговорюватися наприкінці дев'яностих років. Саме до цього періоду відносяться перші наукові публікації з теми. У перших емпіричних роботах американських психологів Д. Грінфілд, К. Янг, Дж. Суллера та К. Суррата, постановка проблеми носить дискусійний характер. Українська дослідниця Л. Давидова аналізує комп'ютерні ігри, дослідник О. Дроздов (2003) розглядає зміни в поведінці та агресивність користувачів, психолог К. Мілютіна приділяє увагу потребам користувачів та способам їх задоволення. Дослідниця О. Арестова проводила дослідження статевих відмінностей при роботі з Інтернет на прикладі російських користувачів, психолог О. Войсунський розглядав особливості спілкування в мережі, психолог О. Щепіліна основну увагу приділяє їх мотивації, психолог Н. Чудова акцентує увагу на особливостях образу "Я" користувачів.

Підлітковий вік - це час становлення характеру. Саме в цей період вплив середовища, найближчого оточення виявляється з величезною силою. Поведінка підлітка - зовнішній прояв складного процесу становлення його характеру.

Актуальність теми дипломної роботи полягає у все більш зростаючій кількості підлітків, що мають залежність від комп'ютера та недостатньою розробленістю питання щодо визначення психологічних особливостей, які впливають на формування комп'ютерної залежності.

На відміну від закордонних дослідників, більшість українських дослідників вважають адикцію, яка включає і залежність від комп'ютера, синонімом залежності, а адиктивну поведінку синонімом залежного поводження, у вітчизняній літературі адиктивна поведінка частіше означає хворобу, яка ще не сформувалася, а має місце порушення поводження, у відсутності фізичної й індивідуальної психологічної залежності.

Метою даної роботи є вивчення формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків в залежності від їх психологічних особливостей та підбір психокорекційних технологій у зв'язку з проблемою комп'ютерної залежності підлітків.

Об'єктом дослідження є формування комп'ютерної залежності.

Предметом дослідження є особливості формування комп'ютерної залежності у підлітків.

Гіпотеза даного дослідження полягає у тому, що на формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків впливають особистісні характерологічні риси.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження необхідно було розв'язати такі завдання:

1. Проаналізувати психолого-педагогічні та соціологічні літературні джерела з питання комп'ютерної залежності;
2. Розглянути психологічні особливості підліткового віку, вплив цінностей та норм на формування адитивної поведінки. Визначити головні етапи та фактори формування адиктивної поведінки в сучасному суспільстві;
6. Визначити роль сімейного виховання в виникненні адиктивної поведінки у підлітків;
7. Провести дослідження та визначити особливості формування схильності до комп'ютерної залежності підлітків у зв'язку з їх психологічними особливостями;
8. Визначити спрямованість профілактичної та реабілітаційної діяльності, у зв'язку з проблемою комп'ютерної залежності у підлітків

З метою, об'єктом, предметом і гіпотезою дослідження та відповідно до поставлених завдань нами було обрано три групи методів: теоретичні, емпіричні, математико-статистичні.

Теоретичні методи спиралися на психологічну теорію особистості та поведінки, що відхиляється, а також, на психолого-педагогічні теорії і

включали: монографічний метод вивчення, аналізу та систематизації літературних джерел як теоретичних, так і емпіричних та експериментальних з досліджуваної проблеми і метод системного підходу та аналізу. Теоретичною базою дослідження були психологічні теорії.

Емпіричні методи включали анкетування, спостереження, психодіагностичне тестування.

Для реалізації емпіричного дослідження були підібрані та використані наступні методики: Методика діагностики схильності до різних видів залежності (Лозова Г.В); Патохарактерологічний Діагностичний Опитувальник (ПДО) для підлітків (Іванов М. Я., Личко А. Є.); модифікація тесту на визначення схильності до поведінки що відхиляється (А.Н. Орел); Тест «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіча); модифікація «Теста-опитувальника для вимірювання мотивації досягнення» (А. Мехраб'ян), запропонована М.Ш. Магомед-Еміновим; Методика «Дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн» в модифікації А. М. Прихожан; Тест «Особистісна самотність» (Д. Рассела – М. Фергюсона), які дають нам змогу діагностувати характерологічні риси підлітків, їх ціннісні орієнтації, рівень домагань та самооцінки, рівень особистісної самотності, виявити, діагностувати схильність до різних видів залежності та агресивність.

Для аналізу отриманих даних за методиками використовувались **математико-статистичні методи**, які включали якісний і кількісний аналіз даних. Тобто, визначення середніх величин якостей, що досліджуються; визначення коефіцієнтів кореляції; побудова графіків і таблиць; аналіз і синтез зібраних даних, їх порівняння й узагальнення.

Наукова новизна нашої роботи обумовлена тим, що в ній уточнений вплив психологічних особливостей особистості на формування комп'ютерної залежності у підлітків.

Практична значущість даної роботи обумовлена тим, що отримані результати можуть бути використані при проведенні просвітницької роботи з батьками та виховної зі старшокласниками, з метою впливу на їх ставлення до

комп'ютера, умов роботи, часу та характеру діяльності. Можуть бути корисні учням для рефлексії. Вчителям інформатики з метою сприяння вирішенню диференційного підходу до навчання користування електронними ресурсами на уроках та факультативних заняттях. Шкільним психологам та соціальним педагогам з метою складання корекційно-розвиваючих програм і впровадження їх в окремих спецкурсах з психології або розділом в програмі з профорієнтаційної роботи.

Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновку, списку використаної літератури та додатків та містить у собі: 80 с., 9 рис., 7 табл., 46 джерел літератури та 5 додатків.

РОЗДІЛ I. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИНИКНЕННЯ ПОВЕДІНКИ ЩО ВІДХИЛЯЄТЬСЯ У ПІДЛІТКІВ ТА ФОРМУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

1.1 Роль сімейного виховання в виникненні адиктивної поведінки у підлітків

Не виникає сумнівів, що розвиток особистості дитини в сучасній сім'ї не втрачає гострої актуальності. Сім'я, на думку вчених, - єдиний соціальний інститут, який забезпечує (може й повинен це робити) ефективне виховання дітей; так само як і переконливим може бути підсумок історичного розвитку людства: дитина як суб'єкт соціалізації не лише сама змінюється під дією виховних впливів, а й змінює своїх вихователів.

Самий перший інститут соціалізації дитини - сім'я . Діти в родині опановують азбуку людського спілкування, а через неї і азбуку людських взаємостосунків. Функціональне призначення сім'ї складається із важливих елементів. Чим більше функцій у кожної окремої сім'ї, тим багатіше внутрішньо сімейні стосунки. Дисфункційні родини руйнують не тільки відносини, а й особистісні властивості. Патерни поведінки, засвоєні у таких сім'ях не можуть сприяти укріпленню цілісності особистості дитини і адекватному сприйняттю самого себе та інших людей. Для дітей з дисфункційних сімей ускладнені такі значущі для особистості процеси, як сприйняття об'єктивної складності оточуючого світу, повноцінна адаптація до мінливих умов дійсності, вміння брати на себе відповідальність і робити вибір.

Сім'я функціонує на основі спільного побуту, економічного, морально-психологічного укладу, виховання дітей, взаємної відповідальності. Вона забезпечує соціалізацію людини, самореалізацію особистості, захист від проблем, сприяє формуванню особистості з усталеною поведінкою.

Життєдіяльність сім'ї реалізується через основні її функції: матеріально-економічну (бюджет сім'ї, організація споживчої діяльності, участь у

суспільному виробництві, набуття професії, відновлення втрачених на виробництві сил); житлово-побутову (забезпеченість житлом, ведення домашнього господарства, організація побуту); репродуктивну (продовження людського роду); комунікативну (створення сприятливого сімейного мікроклімату, внутрісімейне спілкування, взаєностосунки сім'ї з мікро- і макросередовищем, контакт із засобами масової інформації, літературою, мистецтвом); виховну (формування особистості дитини, передача їй соціального досвіду); релактивну (організація вільного часу та відпочинку).

Сім'я є також персональним середовищем життя і розвитку дитини. Особливості цього характеризують параметри:

а) соціально-культурний. Стосується освітнього рівня батьків, їх участі у суспільному житті. Рівень культури сім'ї визначається повагою до особистості дитини, усвідомленням впливу сімейної атмосфери на її формування, урахуванням цього при спілкуванні;

б) соціально-економічний. Означає матеріальну забезпеченість сім'ї, завантаженість батьків на роботі;

в) демографічний. Виражається в структурі та чисельності сім'ї.

г) техніко-гігієнічний. Характеризує умови проживання, забезпеченість житлом, особливості способу життя;

Сім'я є різновіковим колективом. Структура її багато в чому залежить від звичаїв, культурних і національних традицій, моральних та правових норм. У межах її формується система стосунків між старшими та молодшими, батьками і дітьми, що визначає психологічний клімат в сім'ї. Тут формується світогляд дитини, ставлення до навколишнього світу. Спільне ведення домашнього господарства впливає на рівень матеріальної забезпеченості, можливості самореалізації особистості, її смаки, уподобання, ціннісні орієнтації, культуру.

У сім'ї дитина набуває вмінь і навичок в різних сферах суспільного життя, насамперед, навичок людського спілкування. Поступово в неї формується досвід сімейного життя, ставлення до родини.

Сучасні сім'ї різноманітні, і від того, в якій саме живе дитина, залежить, яким змістом наповнюється процес формування її особистості. Умовно сім'ї поділяють на благополучні та неблагополучні.

Благополучна сім'я — сім'я з високим рівнем моральності, духовності, координації та кооперації, взаємної підтримки та взаємодопомоги, з раціональними способами вирішення сімейних проблем.

Її благополуччя забезпечується гуманністю у взаєминах, вмінням любити і поважати одне одного. У ній існує висока координованість дій при вирішенні внутрісімейних проблем, взаємоповага і взаєморозуміння формують позитивну моральну атмосферу. Дитина почуває себе рівноправною в сімейному колективі: її люблять, але не балують, залучають до сімейної праці, водночас враховують її особисті інтереси та потреби. Матеріальна забезпеченість та освітній рівень батьків сприяють зміцненню дружби між батьками та дітьми, їх бажанню проводити разом вільний час, у довірливому спілкуванні вирішувати всі питання сімейного життя. Діти цінують поради батьків, наслідують їх особистий приклад. У нормальній сімейній атмосфері дитина росте доброзичливою, гуманною, спокійною та оптимістичною. В неї формуються такі цінні соціальні якості, як доброта, взаємоповага, почуття впевненості.

Неблагополучна сім'я - це та сім'я, яка через об'єктивні або суб'єктивні причини втратила свої виховні можливості, внаслідок цього в ній виникають несприятливі умови для виховання дитини.

До неблагополучних належать:

1. Сім'ї, де батьки — ведуть аморальний спосіб життя. У таких сім'ях формування дитини спотворюється. Вона народжується слабкою, хворобливою, страждає на нервово-психічні захворювання, росте без турботи, опіки, не має найнеобхіднішого;

2. Конфліктні сім'ї. У них відбуваються постійні конфлікти між батьками, батьками і дітьми, що проявляються у сварках, суперечках, взаємних образах, грубоощах, навіть бійках. Виникають такі сім'ї через брак у

взаємостосунках міжбатьками взаєморозуміння, взаємодопомоги, щирості, морально-емоційної вихованості. Тут панують грубість, чвари, взаємні погрози, стійке незадоволення, що призводить до сімейної кризи. У дітей формуються підвищена збудливість, страх, невпевненість у своїх силах. Нестачу позитивних емоцій вони компенсують пошуком їх у вуличних компаніях, бродяжництві, вживанні алкоголю, наркотиків;

3. Асоціальні сім'ї. Члени конфліктують з морально-правовими нормами суспільства, схильні до правопорушень;

4. Сім'ї соціального ризику. Соціально незахищені сім'ї, які потребують соціальної допомоги та підтримки (малозабезпечені, багатодітні, з дітьми-інвалідами, батьками-інвалідами, неповні). Вони не можуть повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов.

5. Зовні благополучні сім'ї. Систематично припускаються серйозних прорахунків у сімейному вихованні через низьку педагогічну культуру та неосвіченість (сім'ї, де взаємостосунки з дітьми є формальними; відсутня єдність у вимогах до дитини, наявні бездоглядність, надмірна батьківська любов або суворість у вихованні, застосовуються фізичні покарання тощо);

6. Неповні сім'ї. У них дитину виховує один з батьків, переважно матір. Виникають вони здебільшого внаслідок: розлучення подружжя, смерті одного з батьків, позбавлення батьківських прав тощо. У таких сім'ях спілкування з дітьми збіднене, часто вони відчують труднощі побутового характеру, психологічний дискомфорт, тому нерідко їм не вистачає врівноваженості, доброзичливості, натомість виявляють надмірну роздратованість, байдужість;

Відповідно прийнято виділяти п'ять стилів (тактик) виховання в сім'ї:

Демократичний стиль сімейних стосунків (тактика співробітництва) передбачає не лише батьківську підтримку й допомогу дітям в їх окремих справах, а й взаєморозуміння, взаємоповагу дітей і батьків, встановлення партнерських на паритетних основах взаємин, заснованих на співчутті, співпереживанні, відповідальності за наслідки власної активності.

Авторитарний виховний стиль (в основі – тактика диктату) означає пригнічування почуття гідності, ініціативи, самостійності одними членами сім'ї (найчастіше дорослими) у інших. Жорсткі накази, примус, свавілля батьків призводять до значних порушень у формуванні особистості дитини. Як свідчать дослідження, погрози, насильство, тиск викликають у відповідь грубість, спалахи агресивності, брехливість, лицемірство, навіть відверту ненависть. Якщо батькам, іншим значущим дорослим вдається зламати опір дитини, то водночас вони ламають і важливі якості особистості, на які, власне, немає запиту в даних умовах і розвиток яких стає неможливим: самостійність, віру у власні сили, почуття гідності, ініціативність тощо.

Потуральний виховний стиль (тактика опіки й безоглядної любові). Батьки власними зусиллями, працею намагаються задовольнити всі потреби дитини, відгороджуючи її від будь-яких турбот, складностей тощо. Відтак дитина, яка штучно позбавлена можливості проявляти себе в досягненні певних результатів, відповідати за наслідки своїх дій тощо, зростає інфантильною, беспорядною, безініціативною, уникає відповідальності за певні дії, рішення. Домінуючою характеристикою людини, що зростає в умовах потурального стилю, - егоцентризм. У ставленні до людей, які її оточують, діє установка: кожен, хто не ставить за мету задовольняти її потреби, - егоїст, людина небажана для подальшого спілкування, навіть ворожа.

Ліберальний стиль (тактика невтручання). Система міжособистісних відносин у сім'ї будується на визнанні (доцільності) незалежного існування дорослих і дітей. Батьки як вихователі, за даним типом взаємин, найчастіше ухиляються від активного позитивного втручання в життя дитини. Їх більше приваблює комфортне співіснування з дітьми, яке не потребує глибоких душевних переживань. За таких умов дитина стає емоційно байдужою до інших, яскраво проявляється егоцентризм, індивідуалізм, а сім'я для неї – лише необхідна формальність .

Виділяють також нестійкий стиль виховання, для якого характерний непрогнозований перехід батьків від одного до іншого стилю ставлення до дитини. Такі „перепади” народжують у неї недовіру до батьків, відчуженість, формують установки реагувати не на зміст звертань, вимог, а на форму. Для задоволення своїх індивідуалістичних потреб діти зазвичай намагаються використати ситуативно сприятливий емоційний фон стосунків з батьком або матір'ю.

Напрямком психологічного аналізу виховання дитини в сім'ї є також порушення сімейного виховання (у психології розглядають як стійке поєднання певних рис виховання, яке призводить до негативних наслідків у розвитку особистості дитини). Відповідно виділяється низка критеріїв: рівень протекції (гіпер- або гіпопротекція як сила і час, витрачена батьками на виховання дитини); ступінь задоволення потреб (матеріально-побутових і духовних: потурання, ігнорування потреб дитини); рівень вимогливості до дитини (як визначення кола обов'язків, покарання, заборони: надмірність або недостатність вимог-обов'язків, надмірність або недостатність вимог-заборон, надмірність або мінімальність санкцій на порушення поведінки дитини). Поєднуючись, такі риси утворюють певний тип порушень сімейного виховання. Зокрема, домінуюча гіперпротекція (авторитарний і ліберальний стилі); потуральна гіперпротекція (характерна для потурального стилю); гіпопротекція (ліберальний стиль) підвищена моральна вимогливість (авторитарний стиль).

Частими причинами аномалій у вихованні дітей стають порушення подружжям етики взаємин, а також неоднозначність розуміння подружжям сімейних ролей: чоловіка, дружини, господаря, господині, голови сім'ї, вимог, які подружжя ставить один до одного. Але найбільш істотний фактор, який негативно впливає на виховання дітей, на особистісне їх формування, - несумісність моральних позицій подружжя, розбіжність їх точок зору на честь, мораль, совість, обов'язки перед сім'єю, міру відповідальності за стан справи у сім'ї тощо. За даними досліджень повних (висококонфліктних) і неповних

(розлучених) сімей подружні конфлікти підвищують ризик виникнення й закріплення антисоціальної поведінки у дітей.. Зокрема ризик зародження дитячої агресії й антисоціальної поведінки в розлучених сім'ях в основному опосередковується батьківськими конфліктами, а не фактором розірвання шлюбу. Фізична агресія й насилля у відносинах подружжя, як особливо тяжкі форми подружнього конфлікту, стають сильним фактором ризику розвитку в їх дітей нетерпимості до інших, виникнення необґрунтованих агресивних спалахів чи стійкої агресивності по відношенню до оточення, в цілому закріплення антисоціальної поведінки як власного морального кодексу.

Вплив батьків (частіше матері) на психічний розвиток дитини пильно вивчається, починаючи з 20-х рр.. ХХ ст. Батьківська любов має вроджені біологічні компоненти, але в цілому батьківське ставлення до дитини являє собою культурно-історичний феномен, історично мінливе явище, яке перебуває під впливом суспільних норм і цінностей.

Розглянемо кілька теоретичних підходів до розуміння ролі і змісту дитячо-батьківських відносин, сформульованих різними психологічними школами. Представимо їх у вигляді «ідеальних» моделей правильних, успішних взаємин батьків і дітей. Ми виділили три групи підходів до сімейного виховання, які умовно назвали: психоаналітична, біхевіористська, гуманістична моделі.

У класичному психоаналізі З. Фрейда впливу батьків на психічний розвиток дитини відводиться центральне місце. У перші роки життя дитини батьки (і особливо мати) - це ті особи, з якими пов'язані найважливіші ранні переживання. Звичайні повсякденні дії батьків по догляду за дитиною мають важливий психологічний ефект.

Надмірне, недостатнє або неадекватне задоволення потреб і пред'явлення вимог на ранніх стадіях психосексуального розвитку призводить, на думку З. Фрейда, до явно вираженим своєрідним відхиленням в особистісному розвитку (наприклад, надовго фіксуються форми інфантильної,

«залишкової» поведінки, складають «орально-пасивний» або «анально-утримуючий» тип особистості).

Американський психолог Е. Еріксон розглядав становлення особистості людини протягом всього його життя від народження до смерті. Виходячи спочатку з психоаналітичних посилок, він прийшов до висновку про значення більш раціональної адаптації людини до соціального оточення, про необхідність для кожного індивіда вирішувати, скоріше, не психосексуальні, а психосоціальні конфлікти, долати життєві труднощі. При цьому в ранні роки людина відчуває значний вплив з боку родини, а пізніше - з боку більш широкого соціального оточення: сусідів, однокласників, школи та інших соціальних інститутів, культурних та історичних умов.

Широке визнання отримала точка зору Е. Фромма на роль матері та батька у вихованні дітей, на особливості материнської та батьківської любові.

Ставлення Ф. Дольто, представниці паризької школи фрейдизму, до особистості дитини надзвичайно шанобливе, навіть трепетне. Вона всіляко підкреслює, що мати повинна прагнути до встановлення з новонародженим контакту, причому контакту саме мовного. Іноді це справді питання життя і здоров'я немовляти, який надзвичайно страждає при вимушеній розлуці з хворою матір'ю, але заспокоюється, за спостереженнями Дольто, якщо йому пояснити причину тимчасового розставання.

Представник психоаналітичної педагогіки К. Бютнер розглядає не тільки традиційну для психоаналізу сферу сімейного виховання, але співвідношення сімейного та інституційного виховання, зокрема зростаючий вплив відеофільмів, мультфільмів, ігор, індустрії іграшок і т.п. Хоча важко говорити про якесь остаточне рішення цього хвилюючого багатьох батьків питання, але сама його постановка в умовах появи абсолютно нових іграшок (типу «тамагочі»), захоплень («покемономанія») дуже актуальна.

Коріння транзактного аналізу, розробленого Е. Берном, йдуть у психоаналітичні теорії особистості. Автор підкреслює, що транзактний аналіз зробив багато чого для уточнення мови психоаналітичних теорій. Так, він

розрізняє три стани «я»: дитина, дорослий і батько - як способи сприйняття дійсності, аналізу одержуваної інформації та реагування.

Всі три начала в особистості людини, по Берну, розвиваються поступово і у взаємодії з навколишнім соціальним середовищем. Дитина - це спонтанність, творчість і інтуїція, все саме природне в людині. Дорослий - систематичні спостереження, раціональність і об'єктивність, дотримання законів логіки. Становище батька за своєю структурою відповідає категорії суперего в теорії особистості Фрейда, включає в себе набуті норми поведінки, звички і цінності.

Уотсон підкреслює необхідність наукового підходу до виховання: «Людство безсумнівно значно покращилося б, якщо б могло призупинити років на двадцять народження дітей (крім дітей, що виховуються з експериментальними цілями) і присвятити ці роки інтенсивному вивченню законів розвитку дітей, а потім на основі набутих знань почати нове виховання, більш наукове і більш досконаліми методами ».

Р.Сіре використовував психоаналітичні поняття (придушення, регресія, проєкція, ідентифікація) та принципи теорії навчання для аналізу впливу батьків на розвиток дитини. Він розглянув формування психологічної залежності немовля від матері в діади́чній взаємодії, складання різних форм залежної поведінки (пошук позитивного і негативного в питаннях уваги, прагнення до постійного підтвердження, дотик, присутність поруч і ін), а пізніше - у дошкільному та шкільному віці - етапи подолання дитячих варіантів залежності. Мати і батько виступають як основні підкріплювальні посередники, що виявляють поведінку, яку необхідно змінити, допомагають засвоїти більш зрілі форми поведінки.

А.Бандура - необіхевіорист, представник соціально-когнітивного напрямку у вивченні особистості, відповідаючи на питання про механізми соціалізації, особливу роль відводив наученню за допомогою спостереження, наслідування, імітації, ідентифікації і шляхом моделювання. Для нього батьківське поведінка - переважно модель для вилучення деяких спільних рис,

правил поведінки, зразок для наслідування дитини в спробах вибудувати власну поведінку. Підкріплення необхідно для збереження поведінки, що виникла на основі наслідування.

У зв'язку з проблемою адиктивної поведінки особливу значущість має емоційна функція, яка реалізується у задоволенні потреб членів сім'ї в симпатії, повазі, емоційній підтримці, психологічному захисті. З порушенням емоційної стабільності можуть розвинутися та закріпитися такі явища як підвищена тривожність, жах перед дійсністю, зазублення почуття небезпеки і недовіра до оточуючих.

Велике значення у формуванні адиктивного механізму адиктивної поведінки у і підлітків має батьківське програмування. Тому, якщо самим батькам властивим є відчувати жах перед реальністю і шукати розради і захисту у відчутті контакту з адиктивними агентами, то й діти успадкують і цей жах, і спосіб захисту, тобто уникнення реальності. Зовсім не обов'язково, наприклад, що якщо один чи обидва батьки алкоголіки, то і підліток стане алкоголіком, але алкоголізм батьків породжує соціальні проблеми у дитини.

Особливої уваги заслуговує проблема співзалежності. Сім'ї з адиктивними батьками продукують людей двох типів: адиктів і тих, хто піклується про адиктів. Таке сімейне виховання створює певну сімейну долю, яка виявляється в тому, що діти в цих сім'ях становляться адиктами, одружуються з адиктами. У такому випадку на адиктивну поведінку хвора уся сім'я в цілому. У таких родинах дітям передають свій стиль поведінки. Поведінкові стратегії співзалежних осіб сприяють розвитку адиктивного процесу: занадто велика лояльність до адикта, бажання виправити поведінку адикта, зберегти добру репутацію сім'ї тощо.

1.2 Типи та характеристика етапів розвитку адиктивної поведінки

Бажання змінити настрій по адиктивному механізму досягається за допомогою різних адиктивних агентів. До таких агентів відносяться речовини,

що змінюють психічний стани: алкоголь, наркотики, лікарські препарати, токсичні речовини.

Штучної зміни настрою сприяє також і залучення різних видів активності: азартні ігри, комп'ютер, секс, переїдання або голодування, робота, тривале прослуховування ритмічної музики.

Види адиктивної поведінки мають свої специфічні особливості і прояви, вони не рівнозначні і за своїми наслідками. У адиктів, які зловживають алкоголем, наркотиками та ін речовинами, розвивається інтоксикація, поряд з психологічною залежністю з'являються різні форми фізичної і хімічної залежності, що пов'язано в свою чергу з порушенням обміну речовин, ураженням органів і систем організму, спостерігаються психопатологічні явища і особистісна деградація. При залученості в якусь діяльність розвивається психологічна залежність, м'якша за своїм характером. Але всі ці види об'єднують спільні адиктивні механізми. Розглянемо трохи детальніше окремі форми адиктивної поведінки:

- Азартні ігри, не пов'язані з прийомом речовин, змінюють стан але відрізняються характерними ознаками: постійної залученістю, збільшенням часу, проведеному в ситуації гри; витісненням колишніх інтересів, постійними думками про процес гри; втратою контролю (нездатністю вчасно припинити гру); станом дискомфорту поза ігрової ситуації, фізичними недугами, дискомфортом; поступовим почастищенням ритму ігрової активності, прагненням до ризику; зниженням здатності чинити опір фатальним упередженням. Поряд з цим може відбуватися зловживання алкоголем, наркотичними речовинами тощо з метою стимуляції активності і загострення відчуттів. Сприяє ризику розвитку пристрасті до азартних ігор можуть дефектами виховання в сім'ї: гіпоопека емоційна нестабільність, зайва вимогливість, прагнення до престижності і переоцінка значущості матеріальних благ.

- Сексуальна адиктивна поведінка характеризується надцінним ставленням до сексу, сприйняттям осіб, до яких виникають сексуальні потяги, не як особистостей зі своїми особливостями і прагненнями, а як сексуальних об'єктів. При цьому дуже значущим, цільовим стає "кількісний" чинник.

Сексуальна адикція може маскуватися в поведінці навмисною праведністю, цнотливістю, порядністю, стаючи при цьому тіньовою стороною життя. Ця друга сторона життя поступово набуває все більшої значимості, руйнуючи особистість.

- Адикції до їжі. Про харчову адикцію мова йде тоді, коли їжа використовується не як засіб втамування голоду, коли компонент отримання задоволення від прийому їжі починає переважати і процес їжі стає способом відволікання від чогось.
- Комп'ютерна адикція. Сучасні соціальні мережі, комп'ютерні ігри онлайн, можливість долучитися до будь-якої, навіть самої забороненої в суспільстві інформації за допомогою інтернету, немов спеціально створені для підлітків, нервова система яких ще не зміцніла остаточно, адже дітям цього віку (12-16 років) спочатку притаманні прагнення до ескапізму (деякому відстороненню від реальності), фантазування, схильності видавати бажане за дійсне і т.д. Комп'ютер і інтернет повністю задовольняють ці потреби молодшої людини, яка за їх допомогою може стати ким завгодно у своєму віртуальному просторі.
- Работогольна адикція становить небезпеку вже тому, що вважається важливою ланкою в позитивній оцінці особистості та її діяльності. У нашому суспільстві в сфері виробничих відносин практично в будь-яких трудових колективах дуже цінуються фахівці, які віддаються цілком своїй роботі.

Крім того, в підлітковому віці складаються уявлення про моральність, добро і зло, які під впливом інформаційного потоку з комп'ютера і телевізора можуть значно спотворитися.

Отже, ми не будемо докладно перераховувати всі шкідливі аспекти комп'ютерної залежності (це не тільки порушення зору та постави, роботи внутрішніх органів, тахікардія, порушення тиску, а й соціальна ізоляція, а в крайніх випадках – психічні порушення), а одразу перейдемо до видимих ознак цієї недуги і методам позбавлення від неї.

Початок формування адиктивної процесу відбувається завжди на емоційному рівні. Вихідна точка - переживання інтенсивної гострої зміни психічного стану у вигляді підвищеного настрою, почуття радості, екстазу, незвичайного підйому, відчуття драматизму, ризику у зв'язку з певними діями (прийом речовини, що змінює психічний стан, переживання у зв'язку з ситуацією ризику в азартній грі та ін) і фіксація у свідомості зв'язку з цим ". У людини, яка зазнала подібних емоцій, з'являється розуміння того, що, виявляється, існують доступні способи досить швидко і без особливих зусиль змінити свій психічний стан. Групою ризику стають люди з низькими адаптивними можливостями, нестійкі перед різного роду стресорами, що проявляють постійне невдоволення собою, життям і оточенням, у якому у важку хвилину не знаходять підтримки.

Наступний етап адиктивної поведінки, що характеризується формуванням певної послідовності вдавання до засобів адикції. Встановлюється певна частота реалізації адиктивної поведінки. Вона залежить від багатьох факторів: особливостей особистості до виникнення адикції, що передують адикції установок, особливостей виховання, культурного рівня, навколишнього соціального середовища, значимих подій у житті, змін звичного стереотипу . Простежується кореляція ритму адикції з життєвими труднощами, і чим нижче поріг переносимості фрустрацій, тим швидше ритм. З почастищенням випадків вдавання до аддиктивної реалізації міжособистісні відносини поступово відступають на другий план. Провокувати адикцію починають будь-які події, що викликають душевний неспокій, тривогу, відчуття психологічного дискомфорту.

На третьому етапі адиктивний ритм стає стереотипним, звичним типом реагування, методу вибору при зустрічі з вимогами реального життя, інтегральною частиною особистості. Це робить адиктів несприйнятливими до спроб їхньої критики. Формально-логічні умови адикта підпорядковані емоційному стану і є по суті справи оформленням в логічній формі "мислення за бажанням", спрямованого в даному випадку на витіснення зі свідомості реальної ситуації, на блокування можливості критичного ставлення до себе. Мотивація штучної зміни свого психічного стану стає настільки інтенсивною, що ставлення до проблем оточуючих людей, включаючи найбільш близьких, втрачає будь-яке значення.

Четвертий етап - повна домінація адиктивної поведінки. Відбувається повне занурення в адиктивний процес, остаточне відчуження та ізоляція від суспільства. Адикт нічого не залишає від свого внутрішнього світу, зостається тільки зовнішня оболонка. Самі адиктивні реалізації не приносять колишнього задоволення, контакти з людьми у край ускладнені вже не тільки на глибинно-психологічному, але й на соціальному рівні. Втрачається навіть здатність до маніпуляції іншими людьми. На цій стадії довіру до адикта вже втрачено.

П'ятий етап носить вже характер катастрофи. Адиктивна поведінка руйнує і психіку, і біологічні процеси. Дуже важкі наслідки розвиваються у осіб з наркотичною залежністю: інтоксикація уражає органи і системи в цілому, викликає виснаження всіх життєво важливих ресурсів. Нефармакологічні адикції також порушують фізичний стан у зв'язку з постійним стресом, що тягне за собою захворювання серцево-судинної і нервової систем.

Оскільки адиктивна реалізація вже не приносить колишнього задоволення і не відбувається бажаного зміни настрою, стан адикта в цілому відрізняється апатією і пригніченістю. Колишнє доадиктивне "Я" зруйновано, повернутися до нього неможливо, з такими людьми майже не вдається налагодити емоційний

контакт. Настає період загальної кризи, духовного спустошення, що значною мірою може ускладнити корекцію або зробити її повністю безсилою.

1.3 Вивчення проблеми впливу комп'ютерних ресурсів на користувачів

Комп'ютеризація нашого суспільства останнім часом набула лавиноподібного характеру, практично неможливо знайти учбовий заклад, організацію без наявності в них комп'ютерів і комп'ютерних мереж. Великий потік нової інформації, застосування комп'ютерних технологій вплинули на розвиток особистості сучасної людини. У психологічній літературі з'являються дослідження, які

стосуються впливу та наслідків комп'ютеризації суспільства.

Першими про користування комп'ютером, як проблему заговорили американські журналісти як тільки нові технології вийшли за межі лабораторій і стали доступними широкому загалу – на початку 80 – х рр. ХХ ст. Нечисельні дослідження в області Інтернет-залежності носять поки що пілотажний характер, швидше намічають цілі й задачі, що стоять перед дослідниками, які зіткнулися з новою проблемою. В одному дослідники єдинодушні: Інтернет-залежність є проблемою майже завжди людей молодого покоління.

Потім з нею зіткнулися лікарі-психотерапевти, а також компанії, що використовують в своїй діяльності Інтернет і несуть збитки у випадку, якщо у співробітників з'являється патологічне ваблення до перебування online. Так, згідно з опитуваннями, проведеними різними компаніями, в середньому 45% працівників замість роботи "блукають" в мережі, 23% спілкуються з колегами, а 7% займаються власними справами .

Британська газета Sunday Times наводить дані американських адвокатів, котрі стверджують, що ПК став найбільшою загрозою шлюбу за останні 30 років. І це ще далеко не всі проблеми, спричинені комп'ютером [6, 61-62].

У 1994 році американський психолог Піттсбургського університету в Бредфорді Кімберлі Янг розробила анкету-опитувальник комп'ютерної залежності і помістила її на web-сайт, який відвідали 500 чоловік, 400 з яких, згідно її висновку, були визнані залежними (що становить 80% вибірки) .

Це дослідження викликало хвилю дискусій щодо питання "наркотичної пристрасті" до Інтернету. Але оскільки на опитувальник К. Янг відповідали люди, які явно мали певні проблеми, вибірка не може вважатися валідною для всієї популяції Інтернет-мережі. Критикується і сам набір запитань психолога.

У результаті пізнішого дослідження К. Янг, яке опирається на відповіді 196 чоловік, залежними було названо лише 10%. Так, 25% залежних респондентів відповіли, що потрапили "на гачок" протягом перших шести місяців активної роботи в мережі, ще 58% стали залежними протягом року. При цьому 52% опитаних проходили курс терапії, пов'язаний з іншими залежностями (алкоголь, наркоманія, лудоманія – пристрасть до азартних ігор), а 54% знаходилися в депресивному стані.

З цифрою в 10% згодні й інші американські психологи (К. Суррат та Дж. Суллер). Один з ведучих американських дослідників проблеми Інтернет-залежності, автор першої монографії з цього питання Девід Грінфілд робить висновок, що показник кількості залежних користувачів складає на сьогодні 6% .

Російський психолог Олександр Войсунський звинувачує американських колег у необ'єктивності, стверджуючи, що визначення надмірного користування комп'ютером залежністю і віднесення його в ряд психічних захворювань їм матеріально вигідне внаслідок особливостей страхування американських громадян. Сам же О. Войсунський відмічає, що при достовірному лонгітюдному дослідженні кількості Інтернет-залежних, ця цифра не перевищить 2%, і говорить про користування комп'ютером не як про залежність, а поки що як про феномен взаємодії .

З ним згодна російський психолог Олена Щепіліна, яка значну увагу

приділяє мотивації користувачів та дослідженню цілей, з якими людина звертається до комп'ютера. Вона розглядає Інтернет-залежність не як психічне відхилення, а як поведінкову реакцію, і говорить, що "залежний" користувач відрізняється від "нормального" наявністю компульсивної діяльності – нав'язливої безцільової навігації по мережі .

Інші психологи (А. Жичкіна та О. Белінська) схильні вважати, що з усіх користувачів залежними мають бути все ті ж 10% .

Однак в американській офіційній класифікації психічних хвороб DSM-V з'явився новий розділ – кібернетичні розлади, під якими розуміють втрату відчуття часу та реальності в ситуації захоплення комп'ютером. Їх почали порівнювати з наркотичною чи алкогольною залежністю. Але віднесення цього відхилення в ряд хвороб в світі досі дискутується. Залежність від компютера є нехімічною, хоча й збуджує ті самі відділи головного мозку, що й психотропні речовини. Тому її доречніше порівнювати з захопленістю роботою чи навчанням.

В той же час, деякі психологи взагалі не вважають Інтернет-залежність самостійним діагнозом, а звикання до комп'ютера називають симптомом інших серйозних проблем в житті особистості (депресія, труднощі в спілкуванні). З іншого боку, практики вважають використання комп'ютера ефективним засобом подолання труднощів особистісного розвитку. Так, в клініках Європи комп'ютерні програми успішно використовуються у лікуванні депресій.

Сам термін "залежність" був запозичений з професійного лексикону психіатрів для полегшення ідентифікації проблеми Інтернету шляхом асоціації її з характерними соціальними та психологічними проблемами. Вперше термін Internet-addiction використав американський психолог Айвен Голдберг для описання неправдоподібно тривалого, можливо патологічного, перебування в мережі, і визначив її як нехімічну залежність від користування комп'ютером . К. Янг називає Інтернет-залежністю нав'язливе бажання ввійти в Інтернет, находячись поза зв'язком (offline), і нездатність вийти з Інтернету,

находячись на зв'язку (online).

Наведемо деякі визначення поняття "залежність" з точки зору її впливу на особистість:

До "групи ризику" К. Янг відносить людей, "які часто в самотності сидять вдома, наприклад, домогосподарки". О. Щепіліна говорить, що під загрозою люди, які "внутрішньо самотні". Так чи інакше, більшість психологів згодна, що близько 91% користувачів, схильних до залежності, шукають в мережі саме спілкування.

Основним пунктом "за" в такому випадку являється анонімність такої взаємодії: сидячи за комп'ютером, можна бути таким, яким хочеться. О. Щепіліна говорить про дезадаптацію як про наслідок "зависання в мережі". Ми вважаємо за доцільне говорити про "зависання в мережі" як наслідок дезадаптації, а в доречному користуванні комп'ютером вбачаємо терапевтичний ефект.

Варто відрізнити "мережеманію" від ігроманії: в другому випадку до першої додається нервове та фізичне збудження. По даним Лукеша майже всі підлітки у віці 13-16 років грали в комп'ютерні ігри, однак близько половини опитаних підлітків грають досить рідко, 6% грають кожен день. Шпанхель дійшов висновку, що відсоток заядлих гравців дещо вищий – 10-14. Хлопці значно більш захоплені грою, ніж дівчата, при цьому частота і тривалість гри зменшується з віком і збільшенням рівня освіченості гравця. Функ опитав 357 американських підлітків і дійшов висновку, що дві третини американських дівчат і 90% хлопців різною мірою захоплені комп'ютерними іграми. До того ж хлопці проводять за цим заняттям вдвічі більше часу.

Однак побоювання дорослих, що ігри провокують або посилюють агресію, поки що не підтверджуються дослідженнями. Поряд з цим з'являються дослідження, які доводять корисність розумного застосування комп'ютерних ігор. Професор психології університету Вашингтон в Сент-Луїсі Алан Кастелл говорить, що у студентів-геймерів краще розвинута візуальна увага. Мозок, натренований на іграх, працює так само, не

створюючи особливих стратегій, але обробка процесів проходить швидше і якісніше .

Німецький вчений Клаус Матіак дослідив 13 чоловік, які проводять за іграми не менше 2 годин щоденно, і дійшов висновку, що мозок геймера, сприймаючи гру як реальність, залучає тільки когнітивні функції (пам'ять, увага, мовлення, цілісне сприйняття і цілеспрямовану рухову активність), не включаючи емоцій. Щоправда, тут виникає проблема збіднення емоційного світу гравців і поступового виховання в них байдужості.

Австралійські медики зі шпиталю Аделаїди провели експеримент з використання віртуальної реальності як знеболювального для дітей з опіками віком від 5 до 18 років. Додавання комп'ютерних ігор до знеболювального знизило показник больових відчуттів з 4,1 до 1,3 балів з можливих 10. Ефект пояснюється тим, що мозок людини сприймає віртуальний світ як реальний, і це не дозволяє концентруватися на власних больових відчуттях.

Варто зазначити, що однозначно згубно впливає комп'ютерна гра на особистість дитини віком до 12-14 років: вона втрачає відчуття межі між реальною і віртуальною реальністю швидше, ніж старші користувачі, ідентифікуючи себе зі своїм героєм. Наслідком цього є перенесення варіанту "запасного життя" у реальну реальність. Також дітьми, захопленими комп'ютерними іграми, жорстокість сприймається як норма.

Також сам процес користування комп'ютером має негативний вплив на здоров'я. По класифікації ВОЗ здоров'я – фізичне, психічне та соціальне благополуччя. Фізичні зміни в організмі людини, особливо підлітка, скелет та провідні системи організму (серцево-судинна, ендокринна, нервова) якого перебувають на стадії активного формування, коливаються від проблем з осанкою та зором аж до зміни гіпофізу. Спостерігалися навіть випадки так званого

абстинентного синдрому, коли люди починали пітніти і тремтіти при вигляді комп'ютера. В сфері психічного здоров'я внаслідок дисонансу між "Я-реальним" та "Я-ідеальним", який виникає як результат здатності людського

мозку добудовувати недосконалу віртуальну реальність таким чином, що вона сприймається як цілісна система, змінюється уявлення про себе та оточуючих. Внаслідок фізичної втомлюваності знижується настрій, активність; також втрачається відчуття реального часу в ситуації захопленості роботою чи іншим заняттям за комп'ютером. На соціальному рівні це може призвести до проблем у спілкуванні, формалізації знань та адинамії.

Як згадувалось раніше, К. Янг та О. Щепіліна говорять, що основним фактором схильності до поринання в глибину є самотність. Більшості з тих, хто вважає себе залежним, до 30 років. В основному, це люди з вищою освітою, при чому частіше гуманітарії. Серед спеціалістів мережі (програмістів, наладчиків та ін.) залежність практично не зустрічається.

Соціологи із Каліфорнійського університету в Лос-Ажелесі склали портрет типового мешканця мережі: "напівскажені вічно холості молоді люди, які не мають жодних контактів з навколишнім середовищем".

Російська дослідниця А. Шайдуліна виявила деякі загальні риси підлітків-користувачів – своїх пацієнтів. Як правило, для них були характерні дисгармонія функціонування емоційної сфери, яка проявлялася в нездатності до чіткої диференціації своїх почуттів, неможливості спонтанно відреагувати їх в комунікативних ситуаціях. Це часто формувалось в результаті псевдосолідарного типу сімейних відносин, де вираження почуттів вважалось зайвим або взагалі відносилось до проявів слабкості.

Відносини в сім'ях носили формальний характер, була відсутня щира залученість батьків до справ дитини, що сприяло виникненню у неї відчуття ізольованості, і надалі приводило до проблем адаптації в колективі однолітків. Навіть при наявності широкого кола спілкування, дружні відносини виникали дуже рідко, не було й емоційної прив'язаності до будь-кого з оточуючих. З одного боку – самі пацієнти пояснювали це відсутністю потреби в емоційно близьких стосунках, з другого боку, були виявлені явні паттерни алекситимічного синд

рому, характерного для адикцій взагалі. При цьому й без того вузький круг спілкування, по мірі розвитку Інтернет-залежності приводив фактично до формальної ізоляції підлітка.

Частіше за все, самі підлітки не розуміли того, що їх захоплення варіантами комп'ютерних розваг стало надмірним. Ініціаторами звернення по допомогу були родичі, які випадково виявили значні проблеми в процесі навчання в школі чи інституті. Не випадково час звернення за допомогою співпадав з початком весни .

Опираючись на власні дослідження, К. Янг дійшла висновку, що найбільших втрат у кар'єрному рості, сімейних та дружніх відносинах наносить збі

льшення кількості часу, який користувач проводить в мережі і, як наслідок, відтіснення реального життя на задній план. Дещо розширили цю трактовку українські психологи Н. Верховод та Л. Коргун. Вони пропонують такі ознаки комп'ютерної залежності, зокрема, для підлітків: збільшення часу, який проводиться за комп'ютером; втрата реального відчуття часу; відхід реального спілкування, навчання, виконання доручень на задній план; втеча від проблем у віртуальний світ.

Узагальнюючи сказане вище, повторимо, що у психотерапії існує термін "Інтернет-залежність", який відображає патологічну пристрасть до використання електронних ресурсів.

В психології питання залежності залишається невирішеним; більшість дослідників цієї проблеми акцентують увагу на особливостях особистісного розвитку користувачів, соціальної взаємодії їх з оточенням, специфіки інтелектуального розвитку.

1.4 Особливості психологічного розвитку підлітків які користуються комп'ютерами

Спілкування є провідним видом діяльності підлітка і засобом

задоволення таких потреб, як потреба пошуку референтної групи, потреба у складних іграх, автономності; намагання подолати у своїй самореалізації межі школи та прилучитися до життя і діяльності дорослих. На основі цих потреб підліток починає орієнтуватися на цілі, які він бачить за межами свого сьогодення. Якщо усі переживання, інтереси, прагнення підлітка зосереджені на проблемах тільки шкільного життя, то це свідчить про певне порушення розвитку особистості, неготовність до переходу на новий віковий етап.

Дружба з ровесниками посідає центральне місце в житті підлітка, визначає його емоційний стан, ціннісні орієнтації, спрямованість розвитку особистості. Її особистісна задоволеність залежить від статусу учня в групі. Дослідження П. Моррісона та Е. Мастен показали, що популярні діти краще вчаться, мають високу самооцінку і рівень пристосованості до групи. Непопулярні – вчаться погано і мають низьку самооцінку. Такі діти мають до того ж високий рівень тривожності, часто перебувають в поганому настрої.

Спілкування з товаришами – джерело не тільки появи нових інтересів, але й становлення норм поведінки. Це пов'язано з тим, що серед підлітків виникають певні вимоги до дружніх відносин – до чуйності, уміння берегти таємницю, розуміти і співпереживати.

Отроцтво – це період, коли підліток починає цінувати свої відносини з однолітками. Сама дружба і служіння їй стають однією із значущих цінностей в цьому віці. Саме через дружбу підліток засвоює такі риси взаємодії людей, як співпраця, взаємодопомога, взаємовиручка, ризик ради іншого і т.п. При цьому саме в отроцтві людина починає осягати, як глибоко (а іноді і непоправно для дружби) раниць зрада, що виражається в розголошуванні одкровень або в поверненні цих одкровень проти самого друга в ситуації запальних суперечок, з'ясуванні відносин, сварок.

Для ранньої юності типова ідеалізація друзів і самої дружби. Потребуючи сильних емоційних зв'язків, Підлітки часом не помічають реальних властивостей партнера. Юнацька потреба в саморозкритті часто

переважає інтерес до розкриття внутрішнього світу іншого, спонукаючи не стільки вибирати друга, скільки придумувати його.

Поява коханої людини у підлітковому віці знижує емоційне напруження одностатевої дружби, і друг стає скоріше добрим товаришем. З іншого боку, любов передбачає більший ступінь інтимності, ніж дружба, вона ніби включає в себе дружбу.

Підлітки спілкуються в основному поза межами дому: в школі, у клубах, на вулиці. Якщо дорослі виказують стривоженість негативним впливом оточення, обмежують вільне спілкування підлітків з однолітками, якщо вони ігнорують вікові особливості, то звичайно стикаються з опором вихованця: підлітки починають охоче спілкуватись дистанційно, використовуючи чати, ICQ-форуми.

Крайньою формою прояву конфлікту з батьками будуть гіпертрофовані природні реакції підліткового віку (реакція емансипації, групування), які набирають хворобливих форм, що призводить до негативних наслідків: втечі з дому, пошуку прийняття у кримінальній групі, негативізму, ненависті та опозиції до дорослих, постійного перебування у комп'ютерному клубі.

Нова внутрішня позиція підлітка виявляється й у виникненні потреби відповідати не тільки вимогам тих, хто його оточує (характерна для молодших школярів), а й власним вимогам та самооцінці. Спілкування підлітка з ровесниками, порівняння себе з іншими, інтерес до власної особистості, своїх здібностей, можливостей, їх оцінка зумовлюють значущість потреби знайти й зайняти своє місце у товаристві ровесників, самоствердитись. Щоб задовольнити це прагнення, підлітки стараються потрапити у надзвичайні ситуації, створюють екстремальні умови для самопроявів. Безглуздість їх дій нерідко зумовлюється нестійкістю мотивації.

У мотиваційній структурі процесу спілкування відбуваються значущі зміни: втрачають актуальність відносини з батьками, вчителями, першорядної значущості набувають відносини з однолітками, яскраво виявляється потреба в належності до якої-небудь групи.

Саме в підлітковому віці відбуваються корінні перетворення в будові мотиваційної сфери підлітка. Вона набуває ієрархічного характеру, мотиви стають не безпосередньо діючими, а виникають на основі свідомо ухваленого рішення, багато інтересів приймають характер стійкого захоплення.

Важливим показником розвитку мотиваційної сфери підлітка є їхні інтереси – форма вияву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і сприяє ознайомленню з новими фактами дійсності. У сфері інтересів виявляються спрямованість, інтелектуальна та емоційна активність особистості. У підлітковому віці чітко простежуються такі етапи розвитку інтересів: поява нових захоплень та становлення нових інтересів.

Етап появи нових захоплень триває майже два роки. Для нього характерні сумніви, зіткнення соціально-психологічних настанов, розвінчування авторитетів. Поява нових захоплень супроводжується згортанням і відмиранням існуючої системи інтересів, формуванням нових переживань, пов'язаних перш за все зі статевим дозріванням. Поєднання цих двох складових, на думку Л. Виготського, нерідко зумовлює загальне зниження, а іноді навіть і цілковиту відсутність інтересів.

Спершу інтересів у підлітка може бути багато, і – різноманітних. Поступово шляхом диференціації окреслюється та закріплюється головний інтерес.

Інтереси підлітка нерідко переростають в захоплення. Але сучасний підліток не має умов для реалізації своїх можливостей, для самоствердження та виявлення самостійності в суспільно корисній, продуктивній діяльності. Тому всю свою бурхливу енергію, винахідливість і творчі здібності підліток спрямовує на досягнення у комп'ютерній грі.

У класифікації різноманітних захоплень підлітків російського психіатра Андрія Личко виділені інформаційно-комунікативні захоплення: захоплення новою, але не дуже змістовною інформацією, яка не потребує глибокого осмислення та засвоєння; спілкуванням з однолітками, яке дає змогу

обмінюватися такою інформацією.

Більшість захоплень сприяють розвитку особистості підлітка, оскільки задовольняють його потребу в пізнанні, допомагають виробити корисні звички. Однак деякі захоплення за певних індивідуальних особливостей можуть і спотворювати розвиток особистості, формувати схильність до марної трати часу, показної бундючності й т. п.

З дорослішанням підліток усе частіше і послідовніше виявляє індивідуально-суспільну мотивацію діяльності. Самооцінка в мотивації поведінки набуває більшого значення, ніж оцінка оточення. Наявність ідеалів, самооцінок, засвоєних норм і правил суспільної поведінки засвідчує значний розвиток особистості підлітків, формування у них "внутрішнього плану" (намір, позиція, спрямованість особистості), який є суттєвим чинником мотивації та організації їх поведінки. Однак цей "внутрішній план" ще не організований у цілісну систему, недостатньо стійкий і узагальнений. У зв'язку з цим часто змінюваними і неконкретними є ідеали підлітка (якийсь час йому подобається один герой, дещо пізніше – інший, наділений майже протилежними якостями).

Підліток весь час відчуває дефіцит підтримки іншими людьми його вимог до себе. За її відсутності мотиви його поведінки і сама поведінка часто змінюються. Особливо гостро переживає він невідповідність між своїми цілями і можливостями. Високий рівень домагань нерідко спричиняє невдачі у здійсненні задуманого, оскільки він береться за справи, до яких ще не готовий.

Сучасні ігри сприяють розвитку послідовного мислення, формуванню навичок прийняття рішень з урахуванням безпосередніх та віддалених наслідків. Перемога в грі чи перехід на інший рівень задовольняє рівень домагань, а можливість випробувувати на собі ролі комп'ютерних героїв допомагає в пошуку власного "Я".

Емоційне голодування в період юності таке ж реальне явище, як і голодування мускульне. Воно має форму нудьги і туги. Для підліткового віку

характерні різка зміна настроїв і переживань, підвищена збудливість, імпульсивність, надзвичайно великий діапазон полярних відчуттів. У цьому віці спостерігається наявність "підліткового комплексу", який демонструє перепади настрою підлітків, – інколи від нестримної веселості до смутку і навпаки, а також ряд інших полярних якостей, які виступають поперемінно.

Потреба людини в емоційному насиченні задовольняється головним чином в процесі досягнення будь-якої мети, яку індивід перед собою ставить. Розглянемо процес формування мотиву, коли стимулом є потреба особистості.

Перший етап – формування первинного (абстрактного) мотиву. Він складається з формування потреби особистості і спонукання до пошукової активності. Щоб потреба стала спонукачем активності, вона повинна знайти віддзеркалення в переживанні. Виникнення переживання породжує стан напруги і афективне прагнення позбавитися від нього, відновити порушену рівновагу.

Таким чином, потреба заряджає енергією всю подальшу пошукову активність людини. На цьому етапі предмет задоволення потреби виступає як узагальнений образ, поняття: спочатку з'являється абстрактна мета, без її конкретизації і без продумування способу її досягнення.

Друга стадія формування конкретного мотиву – пошукова зовнішня або внутрішня активність. Зовнішня пошукова активність здійснюється людиною у тому випадку, коли вона потрапляє в незнайому обстановку або не володіє необхідною для ухвалення рішення інформацією і під впливом первинного мотиву вимушена зайнятися пошуком у зовнішньому середовищі реального об'єкту, який міг би задовольнити наявну потребу. Таким об'єктом, за умови відсутності інших засобів досягнення певного бажаного стану, може стати комп'ютер, який завжди під рукою.

Внутрішня пошукова активність пов'язана з уявним перебором конкретних предметів задоволення потреби і умов їх отримання. Мислення приводиться в рух і здійснює вибір мети й шляхів її досягнення з урахуванням багатьох чинників: конкретних зовнішніх умов, наявних знань, умінь і

якостей, етичних норм і цінностей, переваг, інтересів і рівня домагань.

Завданням другого етапу мотиваційного процесу перш за все є визначення суб'єктивної вірогідності досягнення успіху при різних способах поведінки і діяльності. Іншим важливим завданням другого мотиваційного етапу є передбачення (прогнозування) наслідків вибраного шляху досягнення мети. Тут перш за все враховуються етичні критерії того або іншого вчинку, які можуть зіграти роль моральної заборони для реалізації наміченого плану досягнення мети. Може враховуватися також реакція інших людей на передбачувану дію або те, як позначиться досягнення мети на самому суб'єкті.

Третя стадія формування мотиву – вибір конкретної мети і формування наміру її досягти. Після розгляду різних варіантів задоволення потреби людина повинна на чомусь зупинитися, вибрати конкретну мету і спосіб її досягнення. У ряді випадків метою є і досягнення певної ситуації, в якій потреба може бути задоволена за допомогою даного об'єкту.

Вибір – діяти чи ні в даній ситуації, а також вибір конкретного предмету і способу задоволення потреби пов'язаний з ухваленням рішення, яке інколи може бути болісним для людини, зачіпаючи його етичні й світоглядні установки. У ряді ситуацій ухвалюване рішення носить ймовірнісний характер, коли воно пов'язане з передбаченням результатів, наслідків вчинку або з пошуком реального об'єкту задоволення потреби.

Однією з характеристик мотиву є його сила. Вона впливає не тільки на рівень активності людини, але і на успішність прояву цієї активності, зокрема на ефективність діяльності.

З силою мотиву зв'язана його стійкість. Якщо вона виявляється ситуативно, "тут і зараз", то говорять про завзятість, якщо стійкість характеризує мотиваційну установку, то говорять про наполегливість.

Сильномотивовані діти проявляють більшу завзятість у виконанні завдання, чим слабкомотивовані; у дорослих ця залежність виражена слабкіше або взагалі відсутня. Також сильномотивовані і мотивовані на успіх схильні

планувати своє майбутнє на більші проміжки часу.

Розглянемо роль зовнішніх факторів у формуванні сильного стійкого мотиву до захоплення комп'ютером.

Роль похвали, морального заохочення і осуду, покарання має суперечливі оцінки: одні автори стверджували, що похвала є спонукачем більшої сили, ніж осуд, інші стверджували зворотнє, треті доводили дієвість і похвали і осуду.

В.В. Маркелов, наприклад, установив, що і похвала і осуд надають стимулюючу дію тільки в тому випадку, якщо повторюються підряд не більше чотирьох разів. Тим часом встановлено, що осуд часто негативно впливає на людей слабкою нервовою системою. Похвала діє на них позитивно, а на осіб з сильною нервовою системою майже не має стимулюючої дії.

Найгірше, за даними А.Г. Ковальова, ніяк не оцінювати. А.Г. Ковальов позитивні і негативні оцінки ділить на глобальні, якими оцінюється вся особа, і парціальні, часткові, пов'язані з якоюсь лиш конкретною діяльністю (конкретним завданням). Він вважає, що глобальна оцінка шкідлива. При парціальній позитивній оцінці людина усвідомлює, що ще не все зроблено, що успіх не дає підстав для самозаспокоєння; при негативній же оцінці вона не втрачає впевненості в собі, розуміє, що невдачу можна подолати.

Природно, що оцінка повинна бути адекватна дійсним досягненням людини. Проте для стимулювання активності у ряді випадків старанну, але не дуже здібну або невпевнену в собі людину слід похвалити й за невеликі, навіть уявні успіхи.

Таким чином, бачимо, що захопленість підлітків комп'ютером може бути пояснена потребами особистості підліткового віку, а також привабливістю змісту самої діяльності: складністю завдання, невідомістю подальшого і кінцевого результату, що спостерігається в іграх різного типу; привабливістю об'єкта: спілкування, гри, створення сайтів, web-сторінок, пошуку різноманітної легко- чи важкодоступної інформації, особливо якщо це заборонено; а також суперництвом та досягненням успіху. Регулювати ступінь

захопленості електронними ресурсами можна за допомогою осуду-похвали, а також орієнтуванням підлітка на майбутнє, тобто заохоченням використовувати комп'ютер для оволодіння способами роботи з електронними ресурсами з метою використання набутих знань у діяльності в реальному житті.

Підлітковий вік звертає на себе особливу увагу в питанні дослідження взаємодії користувача з електронними ресурсами, так як є важливим періодом розвитку особистості і може спричинити ряд проблем, на вирішення яких у майбутньому будуть затрачені значні зусилля. Особливості підлітків-користувачів полягають у специфіці їх віку, так як ми помітили, що задачі розвитку та провідний вид діяльності підлітків можуть вирішуватися і задовольнятися в мережі.

1.5 Класифікація симптомів і стадій розвитку комп'ютерної залежності

Сучасні соціальні мережі, комп'ютерні ігри онлайн, можливість долучитися до будь-якої, навіть самої забороненої в суспільстві інформації за допомогою інтернету, немов спеціально створені для підлітків, нервова система яких ще не зміцніла остаточно, адже дітям цього віку (12-16 років) спочатку притаманні прагнення до ескапізму (деякому відстороненню від реальності), фантазування, схильності видавати бажане за дійсне і т.д. Комп'ютер і інтернет повністю задовольняють ці потреби молодого людини, яка за їх допомогою може стати ким завгодно у своєму віртуальному просторі .

Крім того, в підлітковому віці складаються уявлення про моральність, добро і зло, які під впливом інформаційного потоку з комп'ютера і телевізора можуть значно спотворитися.

Отже, ми не будемо докладно перераховувати всі шкідливі аспекти комп'ютерної залежності (це не тільки порушення зору та постави, роботи внутрішніх органів, тахікардія, порушення тиску, а й соціальна ізоляція, а в крайніх випадках – психічні порушення), а одразу перейдемо до видимими ознаками цієї недуги і методам позбавлення від нього.

Ознаки інтернет-залежності у підлітків:

1. Дитина проводить велику частину часу за комп'ютером, забуваючи відволіктися на їжу та сон;
2. Через захоплення віртуальною реальністю знижується його успішність у школі;
3. Підліток вибирає віртуальне спілкування реальному, мало виходить з дому, у нього майже або зовсім немає друзів;
4. Інтереси підлітка обмежуються тільки захопленням комп'ютером.
5. Ви помічаєте, що підліток став більш дратівливим, або навпаки, виявляє байдужість до оточуючих.

Психологи виділяють такі стадії залежності:

Стадія легкого захоплення. Коли людина один чи кілька разів пограла у рольову комп'ютерну гру, вона входить у смак, їй починає подобатися комп'ютерна графіка, звук, сам факт імітації реального життя чи якихось фантастичних сюжетів.

Стадія захоплення. Фактором, що свідчить про перехід людини на цю стадію формування залежності, є поява в ієрархії потреб нової потреби — грати в комп'ютерні ігри. Гра в комп'ютерні ігри на цьому етапі має систематичний характер. Якщо людина немає постійного доступу до комп'ютера, можливі досить активні дії з усунення цієї перешкоди.

Стадія залежності. Залежність може оформлятися в одній з двох форм: соціалізованій та індивідуалізованій. Соціалізована форма ігрової залежності відрізняється підтримкою соціальних контактів із соціумом (хоча переважно

з такими ж ігровими фанатами). Ці гравці люблять грати за допомогою комп'ютерної мережі один з одним. Ця форма залежності менш згубна для психіки, ніж індивідуалізована форма. Людина не відривається від соціуму, не усамітнюється в собі.

Виділяють досить чіткі симптоми залежності від комп'ютерних ігор:

1. Психологічні симптоми.

- Відчуття ейфорії чи піднесеності під час роботи за комп'ютером;
- Нездатність зупинити роботу за комп'ютером;
- Дедалі більше часу затрачується на комп'ютерні ігри;
- Ігнорування друзів та сім'ї;
- Відчуття порожнечі, депресії та роздратованості поза комп'ютером;
- Перекладання повсякденних турбот на плечі членів сім'ї;

2. Фізичні симптоми.

- Зап'ястний тунельний синдром — оніміння та зниження чутливості пальців;
- Сухі очі;
- Головні болі (схожі на мігрень);
- Болі у спині;
- Нерегулярне харчування — відсутність апетиту;
- Недотримання гігієни;
- Розлади сну.

Головною причиною виникнення комп'ютерної залежності у дітей психологи вважають недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками і однолітками. Ігри для них – це шлях самоствердитися, бо у віртуальному світі, все залежить тільки від твого уміння грати, а не від особистих якостей та умінь. Виникає ілюзія, що ти чогось досягаєш, а в житті може бути навпаки.

Висновок до Розділу I

1. Таким чином, аналізуючи розглянуту нами літературу можна сказати, що сім'я – це самий перший інститут соціалізації дитини. В родині діти опановують азбуку людського спілкування, а через неї і азбуку людських взаємостосунків. Функціональне призначення сім'ї складається із важливих елементів. Чим більше функцій у кожної окремої сім'ї, тим багатіше внутрішньосімейні стосунки. Дисфункційні родини руйнують не тільки відносини, а й особистісні властивості. Патерни поведінки, засвоєні у таких сім'ях не можуть сприяти укріпленню цілісності особистості дитини і адекватному сприйняттю самого себе та інших людей. Для дітей з дисфункційних сімей ускладнені такі значущі для особистості процеси, як сприйняття об'єктивної складності оточуючого світу, повноцінна адаптація до мінливих умов дійсності, вміння брати на себе відповідальність і робити вибір.

У сім'ї для підлітка значимими факторами є емоційна стабільність і захищеність, взаємна довіра членів сім'ї. Підліток потребує помірного контролю його дій і помірною опіки з тенденцією до розвитку самостійності й уміння приймати відповідальність за своє власне життя.

2. Види адиктивної поведінки мають свої специфічні особливості і прояви, вони не рівнозначні і за своїми наслідками. У адиктів, які зловживають алкоголем, наркотиками та ін речовинами, розвивається інтоксикація, поряд з психологічною залежністю з'являються різні форми фізичної і хімічної залежності, що пов'язано в свою чергу з порушенням обміну речовин, ураженням органів і систем організму, спостерігаються психопатологічні явища і особистісна деградація.

3. В психології питання залежності залишається невирішеним; більшість дослідників цієї проблеми акцентують увагу на особливостях особистісного розвитку користувачів, соціальної взаємодії їх з оточенням, специфіки інтелектуального розвитку. Підлітковий вік звертає на себе особливу увагу в питанні дослідження взаємодії користувача з електронними ресурсами, так як

є важливим періодом розвитку особистості і може спричинити ряд проблем, на вирішення яких у майбутньому будуть затрачені значні зусилля. Особливості підлітків-користувачів полягають у специфіці їх віку, так як ми помітили, що задачі розвитку та провідний вид діяльності підлітків можуть вирішуватися і задовольнятися в мережі.

4. Інтереси підлітка нерідко переростають в захоплення. Підлітки не рідко не мають умов для реалізації своїх можливостей, для самоствердження та виявлення самостійності в суспільно корисній, продуктивній діяльності. Тому всю свою бурхливу енергію, винахідливість і творчі здібності спрямовують на досягнення у комп'ютерній грі. У класифікації різноманітних захоплень (А. Личко) відокремлені інформаційно-комунікативні захоплення: захоплення новою, але не дуже змістовною інформацією, яка не потребує глибокого осмислення та засвоєння; спілкуванням з однолітками, яке дає змогу обмінюватися такою інформацією

5. При аналізі літератури нами були відокремлені ознаки та стадії інтернет-залежності підлітків. **Психологи виділяють такі стадії залежності:**

- **Стадія легкого захоплення;**

- **Стадія захоплення;**

- **Стадія залежності.** Залежність може оформлятися в одній з двох форм: соціалізованій та індивідуалізованій. Соціалізована форма ігрової залежності відрізняється підтримкою соціальних контактів із соціумом.

Виділяють симптоми залежності від комп'ютерних ігор:

- **Психологічні симптоми;**

- **Фізичні симптоми.**

Головною причиною виникнення комп'ютерної залежності дітей є недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками і однолітками. Ігри для них – це шлях самоствердитися, бо у віртуальному світі, все залежить тільки від твого уміння грати, а не від особистих якостей та умінь.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХИЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ ДО КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

2.1 Методи та методики дослідження.

Проведене нами дослідження психологічної літератури дозволяє виділити такі особливості проблеми: нервова система має здатність формувати і закріплювати звички, в тому числі шкідливі, які в міру їх закріплення, сприймаються як нормальне явище. Тобто те, що в суб'єктивному сприйнятті мається на увазі як позитивне, об'єктивно є проявом, який є відхиленням. На формування залежності від комп'ютера впливають особистісні характерологічні риси підлітків, а низький рівень домагань та самооцінки свідчить про більшу схильність до адиктивного поведіння.

З метою, об'єктом, предметом і гіпотезою дослідження та відповідно до поставлених завдань нами використовувались три групи методів: теоретичні, емпіричні, математико-статистичні.

Для реалізації емпіричного дослідження були підібрані та використані наступні методики: Методика діагностики схильності до різних видів залежності (Лозова Г.В); Патохарактерологічний Діагностичний Опитувальник (ПДО) для підлітків (Іванов М. Я., Личко А. Є.); Тест «Особистісна самотність» (Д. Рассела – М. Фергюсона), модифікація тесту на визначення схильності до поведінки що відхиляється (А.Н. Орел); Методика «Дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн» в модифікації А. М. Прихожан; модифікація «Теста-опитувальника для вимірювання мотивації досягнення» (А. Мехрабіан), запропонована М.Ш. Магомед-Еміновим; Тест «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіча); які дають нам змогу діагностувати характерологічні риси підлітків, їх ціннісні орієнтації, рівень домагань та самооцінки, рівень особистісної самотності, виявити, діагностувати схильність до комп'ютерної

залежності, завдяки яким ми зможемо прослідкувати чи впливають особистісні якості на поведінку що відхиляється, після аналізу отриманих даних та зробити висновки.

Патохарактерологічний Діагностичний Опитувальник (ПДО) для підлітків розроблений у відділенні підліткової психіатрії Психоневрологічного Інституту ім. В. М. Бехтерева (Іванов М. Я., Личко А. Є.). Метод патохарактерологічного дослідження підлітків, названий Патохарактерологічним діагностичним опитувальником (ПДО), призначений для визначення у віці 13-18 років типів акцентуації характеру і типів психопатій, а також деяких особистісних особливостей (психологічної схильності до алкоголізації, делінквентності та ін). За допомогою ПДО діагностуються такі типи акцентуацій характеру: Гіпертимний; Лабільний; Сенситивний; Шизоїдний; Істероїдної; Епілептоїдний; Нестійкий.

ПДО включає 10 шкал: Конформність; Негативне відношення к дослідженню; можлива схильність до дисимуляції; підвишена відкритість; вказівка на можливу органічну природу психопатії та акцентуації характеру; відображення реакції емансипації; оцінка схильності до делінквентності; оцінка рис мужності-жіночності в системі відносин; психологічна схильність до алкоголізації; діагностика типів психопатій і акцентуацій характеру.

Методика «Дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн» в модифікації А. М. Прихожан. Дана методика заснована на безпосередньому оцінюванні (шкальовані) школярами ряду особистих якостей, самооцінки та рівня домагань. Методика включає сім шкал:

- здоров'я;
- розум, здібності;
- характер;
- авторитет у однолітків;
- вміння багато чого робити своїми руками, умілі руки;
- зовнішність;
- впевненість у собі.

Тест "Визначення схильності до поведінки, що відхиляється" (автор А.Н. Орел). Методика діагностики схильності до поведінки (СОП), що відхиляється, є стандартизованим тест-опитувальником, призначеним для

виміру готовності (схильності) підлітків до реалізації різних форм поведінки, що відхиляється. Опитувальником є набір спеціалізованих психодіагностичних шкал, направлених на вимір готовності (схильності) до реалізації окремих форм поведінки, що відхиляється. Тест має чоловічий та жіночий варіанти питань. Чоловічий варіант складається з 98 питань та містить 7 шкал, жіночий зі 107 питань та містить 8 шкал. Методика передбачає облік і корекцію установки на соціально бажані відповіді.

Шкали опитувальника діляться на змістовні і службову. Змістовні шкали направлені на вимір психологічного змісту комплексу зв'язаних між собою форм девіантної поведінки, тобто соціальних і особових установок, що стоять за цими поведінковими проявами.

Службова шкала призначена для виміру схильності випробовуваного давати про себе соціально-схвалювану інформацію, оцінки достовірності результатів опитувальника в цілому, а також для корекції результатів по змістовних шкалах залежно від вираженості установки випробовуваного на соціально-бажані відповіді.

Шкали:

1. «службова шкала»;
2. «схильності до подолання норм і правил»;
3. «схильності до адиктивної (залежної) поведінки»;
4. «схильності до самоушкоджувальної і саморуйнівної поведінки»;
5. «схильності до агресії і насильства»;
6. «вольовий контроль емоційних реакцій»;
7. «схильності до деликвентному поведінки»;
8. «приймання жіночої соціальної ролі (у жіночому варіанті)

Методика діагностики схильності до різних видів залежності (Лозова Г.В).

Методика є анкетною шкального типу, яка має 5 варіантів відповідей (Ні -1, Скоріше ні - 2, Ні так, ні ні -3, Скоріше так - 4, Так - 5)

Тест опитувальника включає 70 питань, 14 шкал спрямованих на вивчення схильності індивіда до 13 видів залежностей.

Шкали:

1). «алкогольна залежність»; 2). «телевізійна залежність»; 3). «любовна залежність»; 4). «ігрова залежність»; 5). «сексуальна залежність»; 6). «харчова залежність»; 7). «релігійна залежність»; 8). «трудова залежність»; 9). «лікарська залежність»; 10). «комп'ютерна залежність»; 11). «тютюнова залежність»; 12). «залежність від здорового способу життя»; 13). «наркотична залежність»; 14). «загальна схильність до залежностей».

Результати діагностики є орієнтовними і показують загальну схильність до тієї чи іншої залежності, не будучи підставою для постановки того чи іншого діагнозу. Методика дозволяє розглянути загальну схильність до тієї чи іншої залежності.

Методика діагностики рівня суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела та М. Фергюсона. Данна методика заснована на безпосередньому оцінюванні рівня рівня суб'єктивного відчуття самотності. Методика включає 20 тверджень на які суб'єкт має відповісти «Часто», «Іноді», «Рідко» чи «Ніколи». Отримані результати складаються. Максимально можливий показник самотності - 60 балів.

Модифікація «Теста-опитувальника для вимірювання мотивації досягнення» (А. Мехраб'ян), запропонована М.Ш. Магомед-Еміним. ТМД призначений для діагностики двох узагальнених стійких мотивів особистості: мотиву прагнення до успіху і мотиву уникнення невдачі. При цьому оцінюється, який з цих двох мотивів у випробуваного домінує. Методика застосовується для дослідницьких цілей при діагностиці мотивації досягнення у старших школярів і студентів. Тест є опитувальник, що має дві форми - чоловічу (форма А), яка складається з тридцяти двох питань і жіночу

(форма Б), що включає тридцять питань. На основі підрахунку сумарного балу визначаються, яка мотиваційна тенденція домінує у випробуваного.

Тест Рокіча «Ціннісні орієнтації». Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції і "філософії життя".

М. Рокіч розрізняє два класи цінностей:

термінальні - переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

інструментальні - переконання в тому, що якийсь образ дій або властивість особистості є кращим в будь-якій ситуації. Цей поділ відповідає традиційному поділу на цінності-цілі та цінності-засоби.

Тест складається з двох груп тверджень (по 18 в кожній):

- 1). термінальні цінності;
- 2). інструментальні цінності, які необхідно розставити в порядку значимості для суб'єкта.

2.2 Організація дослідження.

Базою нашого дослідження є КОЗО «Кислянська ЗШ І-ІІІ ступенів». В дослідженні брали участь учні сьомих, восьмих ,дев'ятих та десятих класів, віком від 13 до 15 років, в кількості 80 чоловік. З них 47 дівчат, та 33 хлопців. Кількісний розподіл вибірки за статтю представлений на рис. 2.1 та у відсотках – на рис2.1

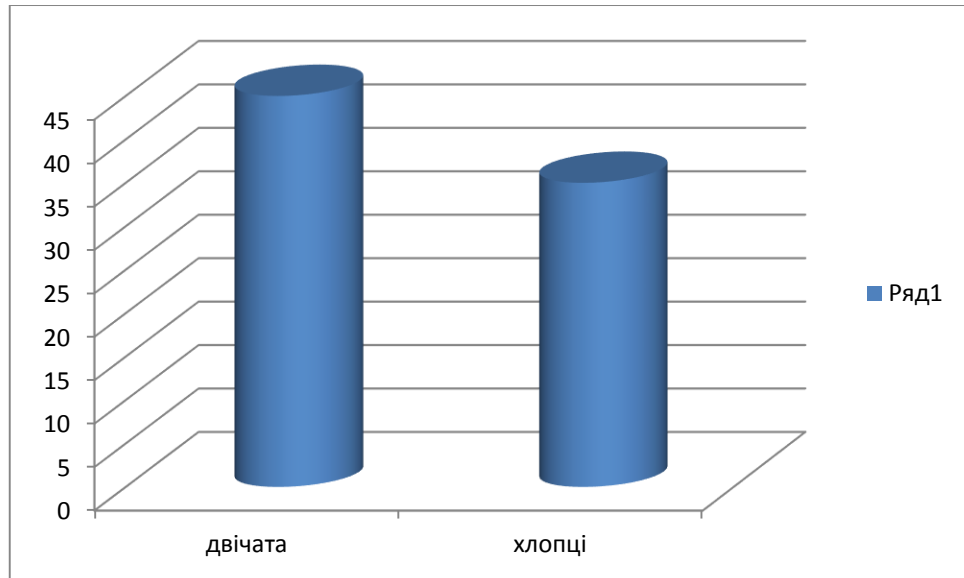

Рис. 2.1 Кількісний розподіл вибірки за статтю.

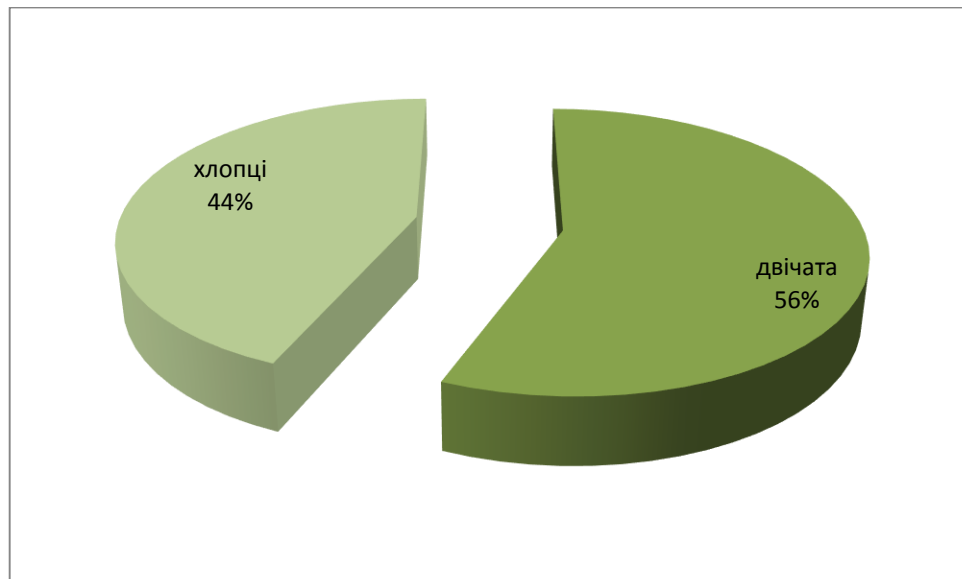

Рис. 2.2 Кількісний розподіл вибірки у відсотках за статтю.

2.3 Аналіз та інтерпретація отриманих даних за якісними та кількісними показниками.

Виходячи з теоретичних напрацювань та підібравши методики, згідно з об'єктом, предметом та гіпотезою, ми провели емпіричне дослідження, направлене на встановлення характерологічних рис підлітків, рівня домагань, самооцінки, особистісної самотності, ціннісних орієнтацій та схильності до комп'ютерної залежності.

Для визначення типів акцентуації характеру, тобто певного напрямку характеру, і типів психопатій, а також деяких особистісних особливостей використан Патохарактерологічний Діагностичний Опитувальник (ПДО) для підлітків. Данні по методиці представленні в таблиці № 2.1. Тип акцентуації вказує на слабкі місця характеру і тим самим дозволяє передбачити чинники, здатні викликати психогенні реакції, що ведуть до дезадаптації. Діагностика дозволяє дати оцінку деяким іншим особистісним особливостям підлітка - до дисимуляції рис свого характеру і системи своїх особистісних відносин, до підвищеної відвертості, а також оцінити співвідношення рис мужності-жіночності в системі особистісних відносин.

Таблиця №2.1

Кількісний аналіз вираженості акцентуацій характеру у відсотках за патохарактерологічним діагностичним опитувальником для підлітків (%)

Параметр	Шкали											
	Г	Ц	Л	А	С	ПС	Ш	К	І	П	Е	Н
Дівчата	8	1,6	8	2,4	8,8	0,8	-	-	12	-	6,4	5,6
Хлопці	9,6	-	6,4	-	8,8	-	-	-	5,6	-	4	12
Загальний відсоток по шкалі	17,6	1,6	14,4	2,4	17,6	0,8	-	-	17,6	-	10,4	17,6

Де шкала під індексом Г - Гіпертимний тип акцентуацій характеру; Ц – Циклоїдний; Л - Лабільний; А – Астено – невротичний; С - Сенситивний; ПС – Психастенічний; Ш - Шизоїдний; К – Конформний; П – Паранояльний; І - Істероїдний; Е - Епілептоїдний; Н - Нестійкий.

Графічно кількісний аналіз вираженості акцентуацій характеру у відсотках за патохарактерологічним діагностичним опитувальником для підлітків по таблиці № 3.1 представлений на рис. 2.3

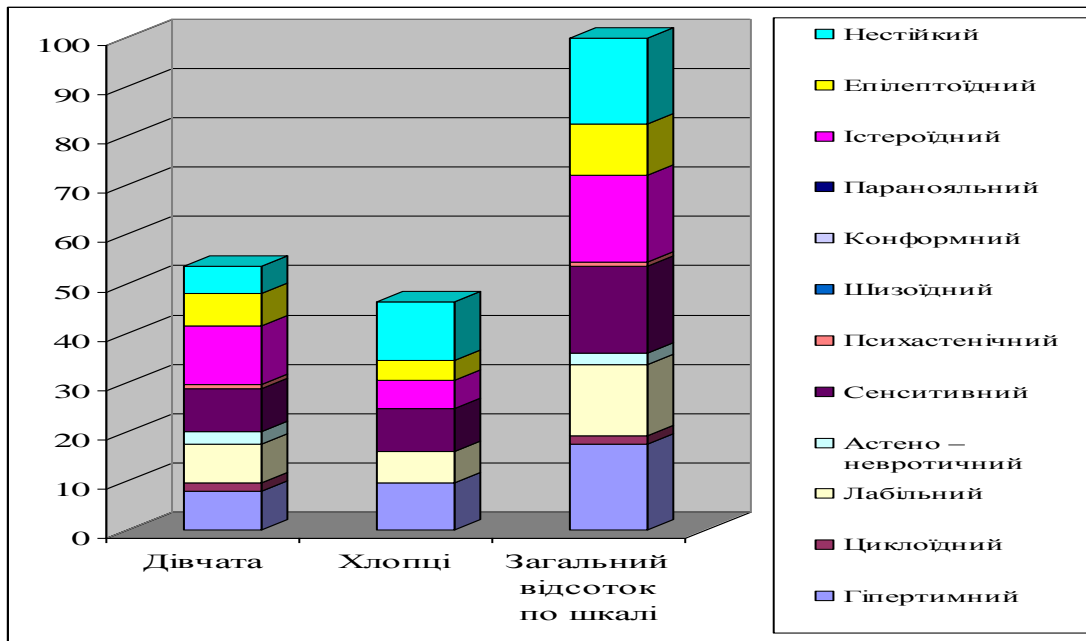

Рис. 2.3 Кількісні показники вираженості акцентуацій характеру опитуваних за патохарактерологічним діагностичним опитувальником для підлітків.

Аналіз результатів дослідження показав, що параметр "Гіпертимні" у діагностичній групі, цей показник становить 17,6%. Тут, можна казати про те, що такі підлітки відрізняються завжди хорошим, навіть злегка підвищеним настроєм, високим життєвим тонусом, нестримною активністю, постійним прагненням до лідерства, притому неформального. Гарне почуття нового поєднується з нестійкістю інтересів, а велика товарицькість з нерозбірливістю у виборі знайомств, в силу чого можуть непомітно для себе опинитися в дурній компанії, почати випивати (зазвичай віддаючи перевагу неглибокі ступені сп'яніння), пробувати дію наркотиків та інших токсичних засобів. Правопорушення притаманні групі. Самооцінка нерідко непогана, але часто

намагаються показати себе більш конформними, ніж це є насправді. Завдяки своїй активності та непосидючості, як провело, майже, не схильні до комп'ютерної залежності.

Також переважають у досліджуваній групі такі акцентуації характеру, як: сенситивний (17,6%) – таким особистостям властива велика вразливість і почуття власної неповноцінності. У собі бачать безліч недоліків, особливо в зовнішності і в області якостей морально-етичних та вольових. З незнайомими бувають важкі навіть самі поверхневі формальні контакти, але з тим до кого звикли, бувають досить товариські й відверті. Ні до алкоголізації, ні до делінквентності схильності не виявляють. Самооцінка відрізняється високим рівнем об'єктивності. При цьому типі нерідко буває яскраво виражена реакція гіперкомпенсації - прагнення досягти успіху саме в тій області, де таїться комплекс власної неповноцінності. Такі особистості, нерідко, ховають свої комплекси в грі на комп'ютері та спілкуюсь у соціальних мережах.

Підлітки з нестійким типом акцентуації характеру складають 17,6% (цей параметр більш виражений у дівчаток) – таким особистостям властиве небажання трудитися, вчитися, постійна сильна тяга до розваг, задоволення, неробства. З бажанням розважитися пов'язана рання алкоголізація, делінквентність, вживання наркотиків і інших дурманних засобів, ігрова та комп'ютерна залежність. Тягнуться до вуличних компаній. Романтична закоханість невластива, сексуальне життя служить лише джерелом насолоди. Самооцінка зазвичай невірна - легко приписують собі гіпертимні або конформні риси.

Параметр «лабільний» становить 14,4%, що вказує крайню мінливість настрою. Самі незначні події навколишнього життя істотно впливають на підлітка. Найменша неприємність здатна занурити його в похмуру переживання, а приємні події або навіть тільки їх перспектива здатні підняти настрій, повернути веселість і віру в життя. Від поточного стану залежить все: настрій, самопочуття, працездатність, плани на майбутнє, ставлення до інших людей.

Параметр «істероїдний» складає 17,6%. Вираженими особливостями таких особистостей є безмежний егоїзм і спрага визнання. Підлітки цього типу особистості зазвичай дуже чутливі до реакцій інших людей, легко перебудовуються, легко вживаються в будь-яку роль, прагнуть будь-якою ціною добитися уваги, захоплення, здивування, співчуття або навіть ненависті, не переносять тільки байдужості та байдужості до своєї персони. Такі особистості рідко страждають хімічним чи психологічними адикціями – вся їх увага направлена на визнання себе у суспільстві.

Епілептоїдний тип - 10,4%. Головною особливістю цього типу є схильність до виникнення періодів злобно-тужливого настрою. З цим настроєм тісно пов'язані напруженість афекту, вибуховість і нестримна агресивність. Всі потяги в підлітковому віці у представників цього тина характеризуються надмірною інтенсивністю і силою, а їх задоволення протікає важко і супроводжується численними конфліктами.

Найменш виражені по досліджуваній групі параметри «циклоїдний», «антено-невротичний», «психостенічний». Взагалі не виражені типи: «шизоїдний», «конформний», «параноїальний».

За результатами дослідження можна сказати, що показники яскраво виражених акцентуацій характеру досліджуваних невисокі, жоден з них не наближається до максимального.

Щоб діагностувати мотивацію особистості був використаний тест – опитувальник «Вимірювання мотивації досягнення» (А. Мехрабіан), модифікований М.Ш. Магомед-Еміновим. Цей тест було обрано тому, що мотивація – це спонукання, яке викликає активність організму і визначає її спрямованість. Термін мотивація взятий в широкому смислі, використовується у всіх галузях психології, які досліджують причини і механізми цілеспрямованої поведінки людини і тварин. За своїм проявом і функцією в регуляції поведінки мотиваційні фактори можуть бути поділені на три відносно самостійних класи. При аналізі питання про те, чому організм взагалі приходить в стан активності, аналізуються прояви потреб і інстинктів

як джерела активності. Якщо вивчається питання, на що спрямована активність організму, заради чого зроблено вибір якраз цих актів поведінки, а не інших, досліджуються перш за все прояви мотивів як причин, які визначають вибір спрямованості поведінки. При вирішенні питання про те, як, яким чином здійснюється регуляція динаміки поведінки, досліджуються прояви емоцій, суб'єктивних переживань (прагнень, бажань і т.д.) і установок в поведінці суб'єкта. Данні по методиці представлені в таблиці № 2.2

Таблиця № 2.2

Кількісний аналіз вираженості у відсотках за тестом «Вимірювання мотивації досягнення» (%)

Параметр	Мотив	
	Прагнення до успіху	Запобігання невдачам
Хлопці	16	30,4
Дівчата	41,6	12
Загальний відсоток по шкалі	57,6	42,4

Графічно дані аналізу вираженості параметрів за тестом «Вимірювання мотивації досягнення» представлені на рис. 2.4

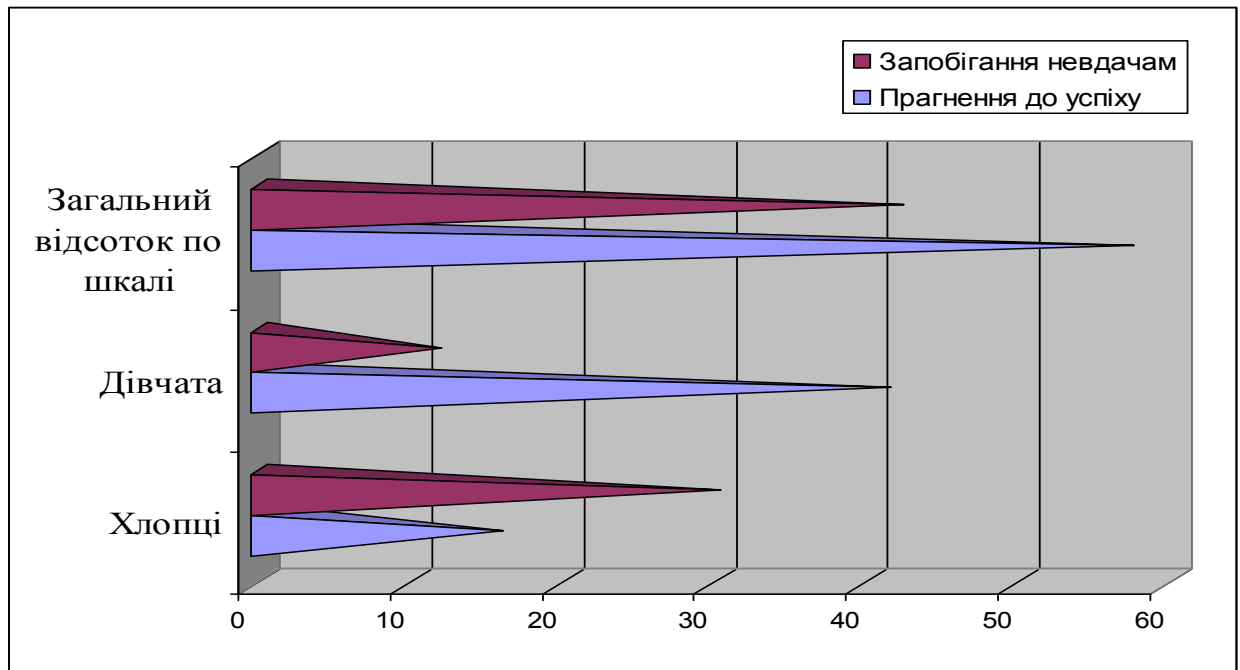

Рис. 2.4 Кількісний розподіл осіб за ступенем вираженості тої чи іншої мотивації особистості у відсотках.

Як бачимо з рис. 3.3 параметер «прагнення до успіху» переважає по всім ступеням вираженості, їм керуються 57,6 відсотків опитуваних. Ці опитувані в своїх діях та вчинках керуються прагненням успішно виконати те, що починають. Прагнення до успіху має місце тоді, коли людина ставить перед собою позитивно сформульовану мету діяльності. Параметр «запобігання невдачам» має нижчий показник вираженості та складає 42,4%. У таких особистостей відкрито виражається потреба, намір, бажання або сподівання уникнути невдачі діяльності. До цієї категорії відносяться твердження, в яких людина (або кілька осіб) ставить перед собою негативно сформульовану мету, яка пов'язана з уникненням неуспіху і неприємностей (тобто коли вона прагне уникнути невдачі і неприємностей).

Для діагностування особистих якостей підлітків, тобто самооцінки та рівня домагань, була застосована методика «Дослідження самооцінки» (Дембо-Рубінштейн) в модифікації А. М. Прихожан. Обробка проводилась по шести шкалам (перша шкала для тренування — «здоров'є» — не зараховується). Результати по методиці представлені в таблиці № 2.3

Таблиця № 2.3

Кількісний розподіл показників рівня домагань та самооцінки за методикою «Дослідження самооцінки» (Дембо-Рубінштейн) (%)

Параметр	Рівень домагань				Рівень самооцінки			
	Н	С	В	ДВ	Н	С	В	ДВ
Хлопці	-	8	1,6	0,8	8	15,2	7,2	0,8
Дівчата	8	8,8	4	2,4	4	16,8	5,6	4
Загальний відсоток по шкалі	8	16,8	5,6	3,2	12	32	12,8	4,8

Де «Н» - низький ступінь вираженості за параметром, «С» - середній, «В» - високий, «ДВ» - дуже високий. Графічно кількісний розподіл у відсотках показників рівня домагань та самооцінки за методикою «Дослідження самооцінки» (Дембо-Рубінштейн) зображений на рис. 2.5

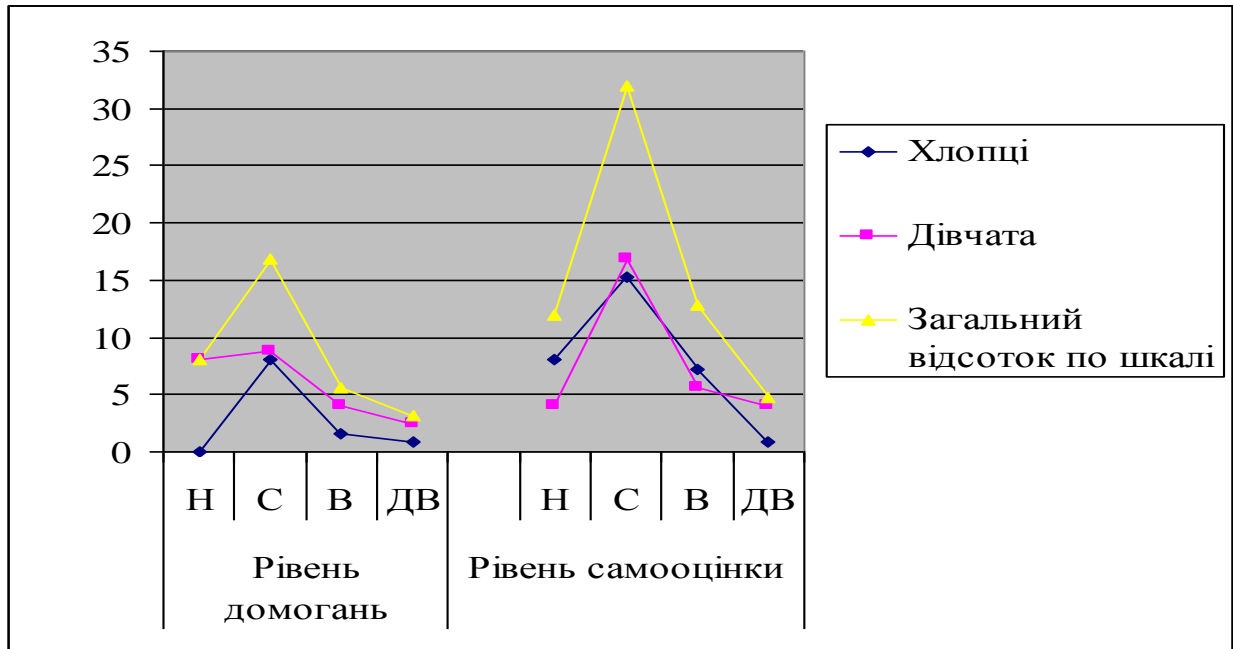

Рис. 2.5 Розподіл осіб за ступенем вираженості рівня домагань та самооцінки у відсотках

Де «Н» - низький ступінь вираженості за параметром, «С» - середній, «В» - високий, «ДВ» - дуже високий.

Як бачимо з рис. 3.4 у досліджуваній групі домінують підлітки з середнім рівнем домагань (16,8%) та середнім рівнем самооцінки (32%). Що вказує на об'єктивну адекватну самооцінку. У таких підлітків оптимальне уявлення про свої можливості, що є важливим чинником особового розвитку.

Кількість підлітків з дуже високим рівне домагань складає 3,2%, що засвідчує нереалістичне, некритичне відношення дітей до власних можливостей. Кількість підлітків з дуже високим рівнем самооцінки 4,8%, що вказує на певні відхилення у формуванні особи. Завищена самооцінка може підтверджувати особову незрілість, невміння правильно оцінити результати своєї діяльності, порівнювати себе з іншими; така самооцінка може указувати на істотні спотворення у формуванні особи — «закритості для досвіду», нечутливості до своїх помилок, невдачам, зауваженням і оцінкам тих, що оточують.

Кількість підлітків з низьким рівнем домагань складає 8%, що свідчить про занижений рівень домагань, він — індикатор несприятливого розвитку особи. Кількість підлітків з низьким рівнем самооцінки складає 12%, що вказує на занижену самооцінку (недооцінку себе) і свідчить про крайнє неблагополуччя в розвитку особи. Ці учні складають «групу ризику». За низькою самооцінкою можуть ховатися два абсолютно різних психологічних явища: справжня невпевненість в собі і «захисна», коли декларування (самому собі) власного невміння, відсутність здатності і тому подібного дозволяє не докладати ніяких зусиль.

Щоб визначити взаємозв'язок між акцентуаціями характеру та схильністю до поведінки з відхиленням був використан тест "Визначення схильності до поведінки, що відхиляється" (автор А.Н. Орел), який дозволив нам виявити схильність підлітків до поведінки з відхиленням. Шкали «схильності до агресії і насильства», 8 - «приймання жіночої соціальної ролі (у жіночому варіанті)» не є значущими у нашій роботі, тому ми не берем їх до уваги. Результати по методиці представлені в таблиці № 2.4

Таблиця № 2.4

Кількісні показники осіб за методикою "Визначення схильності до поведінки, що відхиляється" (автор А.Н. Орел)(%)

Шкали Параметр	1			2			3			4			5		
	Н	В	НВ	Н	В	НВ	Н	В	НВ	Н	В	НВ	Н	В	НВ
Хлопці	26,4	16	8,8	26,4	16,8	3,2	33,6	12	0,8	16	28	2,4	24	17,6	4,8
Дівчата	32,8	18,4	2,4	41,6	10,4	1,6	28	24	1,6	29,6	23,2	0,8	46,4	6,4	0,8
Загальний відсоток по шкалі	35,4	34,4	11,2	68	27,2	4,8	61,6	36	2,4	45,6	51,2	3,2	70,4	24	5,6

Де шкала під індексом 1 – це «схильності до подолання норм і правил»; 2 - «схильності до адиктивної (залежної) поведінки»; 3 - «схильності до самоушкоджувальної і саморуйнівної поведінки»; 4 - «вольовий контроль емоційних реакцій»; 5 - «схильність до делінквентної поведінки». Позначка «Н» говорить про невираженість параметру; «В» – вираженість; «НВ» - надмірну вираженість.

Хлопці більш схильні до подолання норм та правил та до адиктивної поведінки. Дівчата мають низький ступінь вольового контролю над своїми емоційними реакціями. Схильності до адиктивної поведінки (надмірно виражено у 4,8% опитуваних), що вказує на наявність вираженої психологічної потреби в адиктивних станах.

Кількісний розподіл схильності до різних видів поведінки у відсотках зображен на рис. 2.6

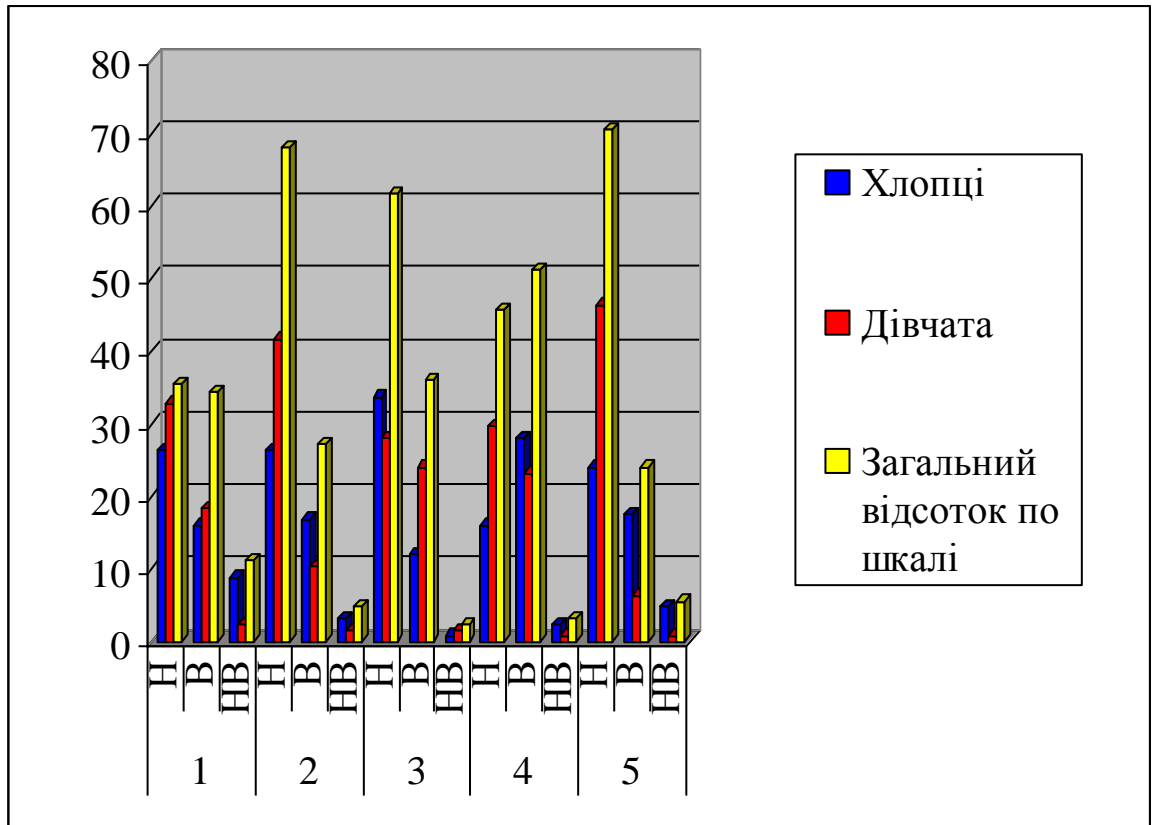

Рис. 2.6 Кількісний розподіл хлопців за ступенем схильності до поведінки що відхиляється у відсотках.

Де шкала під індексом 1 – це «схильності до подолання норм і правил»; 2 - «схильності до адиктивної (залежної) поведінки»; 3 - «схильності до самоушкоджувальної і саморуйнівної поведінки»; 4 - «вольовий контроль емоційних реакцій»; 5 - «схильність до делінквентної поведінки». Позначка «Н» говорить про невираженість параметру; «В» – вираженість; «НВ» - надмірну вираженість.

Як бачимо з рис. 2.5 хлопці більш схильні до подолання норм та правил та до адиктивної поведінки. Дівчата мають низький ступінь вольового контролю над своїми емоційними реакціями.

Аналіз результатів дослідження показав, що схильність до поведінки що відхиляється в опитуваних досить низька. Яскрава вираженість параметру спостерігається до таких видів поведінки що відхиляється, як:

- подолання норм і правил (надмірно виражено 11,2% опитуваних). Це

свідчить про вираженість таких тенденцій, як схильність протиставляти власні норми і цінності груповим, про тенденції «порушувати спокій», пошук труднощів, які можна було б подолати;

- схильності до адиктивної поведінки (надмірно виражено у 4,8% опитуваних), що вказує на наявність вираженої психологічної потреби в адиктивних станах;

- схильність до делінквентної поведінки (надмірно виражено у 5,6%), що свідчить про наявність делінквентною тенденцій у випробуваних і про низький рівень соціального контролю. Відмітимо, що 4,8% підлітків, для яких характерні делінквентні тенденції складають хлопчики.

Для діагностування схильності до комп'ютерної, ігрової та загальної схильності до тієї чи іншої залежності була використана методика «Діагностика схильності до різних видів залежності» (Лозова Г.В). Шкали «алкогольна залежність», «сексуальна залежність», «харчова залежність», «релігійна залежність», «трудова залежність», «лікарська залежність», «тютюнова залежність», «залежність від здорового способу життя», «наркотична залежність» не є значущими у нашій роботі, тому ми не берем їх до уваги. Кількісний розподіл по методиці у відсотках представлений в таблиці № 2.5

Таблиця № 2.5

Кількісний аналіз за методикою «Діагностика схильності до різних видів залежності» (Лозова Г.В) (%)

Ступінь вираженості Параметр	Шкали								
	1			2			3		
	Н	С	В	Н	С	В	Н	С	В
Хлопці	16	28	2,4	13,6	32	0,8	16,8	26,4	3,2
Дівчата	19,2	31,2	3,2	16	33,6	4	28,8	22,4	2,4
Загальний відсоток по шкалі	35,2	59,2	5,6	29,6	65,6	4,8	45,6	48,8	5,6

Де шкала під номером 1 - «ігрова залежність»; 2 - «комп'ютерна залежність»; 3 - «загальна схильність до залежностей». Індекс «Н» говорить про низьку схильність до залежності, «С» - середню, «В» - високу.

Графічно дані кількісного аналізу за методикою «Діагностика схильності до різних видів залежності» (Лозова Г.В) зображені на рис. 2.7

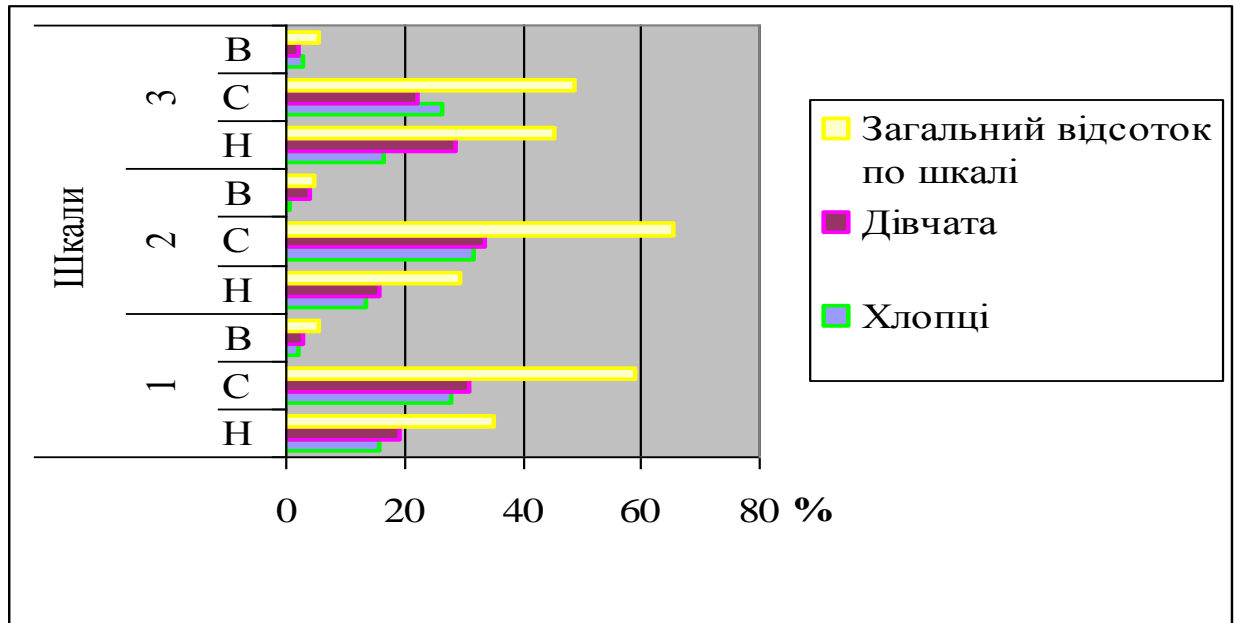

Рис. 2.7 Розподіл осіб за методикою «Діагностика схильності до різних видів залежності» (Лозова Г.В) у відсотках.

Де «1» - це схильність до ігрової залежності; «2» - до комп'ютерної; «3» - загальна схильність до залежностей. Індекс «Н» говорить про низьку схильність до залежності, «С» - середню, «В» - високу.

Аналіз результатів дослідження показав, що загальна схильність до залежностей досить низька. Загальний відсоток по шкалі «комп'ютерна залежність» складає 5,6%. Причинами адикції таких підлітків є:

1. Відсутність або недостаток спілкування і теплих емоційних відносин у сім'ї.
2. Відсутність у дитини захоплень не зв'язаних з комп'ютером
3. відсутність друзів.

Проаналізувавши літературу з проблеми комп'ютерної залежності підлітків та з проблеми підліткового віку ми робим висновок, що комп'ютерна залежність більш властива підліткам з неврівноваженим типом акцентуацій характеру, який характеризується слабовіллям, непосидючістю, схильність до неробства і розваг, боязкістю, безініціативністю, та педантичному типу акцентуацій характеру – ригідність, інертність, довге переживання травмуючих подій.

Для виявлення системи ціннісних орієнтацій респондента та визначення спрямованості особистості, її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєдіяльності, основу життєвої концепції і "філософії життя" був використаний тест «Ціннісні орієнтації» (М. Рокіча). Результати дослідження по методиці, представлені в таблиці № 2.6

Таблиця № 2.6

Кількісний розподіл осіб за методикою «Ціннісні орієнтації»
(М. Рокіча) (%)

Параметр	Шкали	
	термінальні цінності	інструментальні цінності
Хлопці	13,6	32,8
Дівчата	26,4	27,2
Загальний відсоток по шкалі	40	60

Графічно кількісні дані по методиці зображені на рис. 2.8

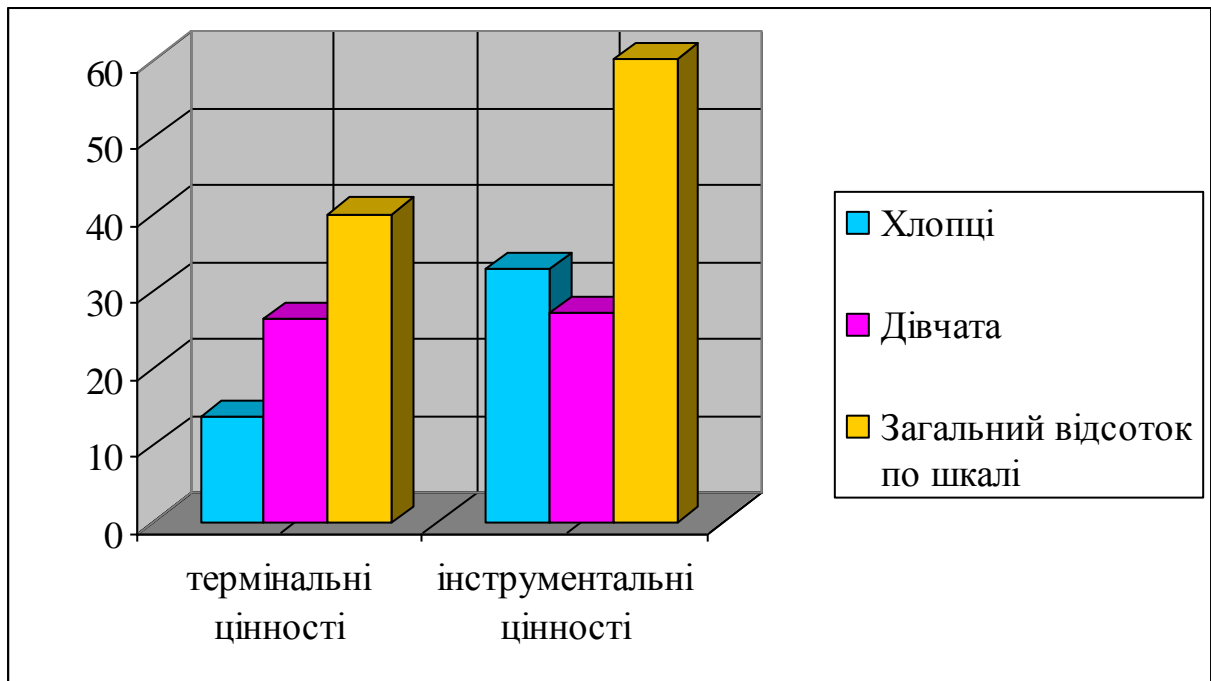

Рис.2.8 Кількісний розподіл осіб у відсотках за домінуванням термінальних чи інструментальних цінностей.

Аналіз результатів за методикою показав, що у досліджуваній групі домінують інструментальні цінності – 60%, з них 32,8 складають дівчата та 27,2% - хлопці. Інструментальні - цінності-засоби, цінні в якості засобів, інструментів для досягнення звичайних цілей. В якості інструментальних цінностей зазвичай розглядаються особистісні риси, що допомагають людині в житті: ввічливий, відповідальний, інтелігентний, хоробрий, обдарований уявою, честолюбний, який контролює, логічний, ніжний, чесний, корисний, здатний, чистий, той, що прощає, веселий, незалежний, слухняний, з широким кругозором.

Термінальні цінності по групі складають 40%, з них 26,4% - дівчата.

Термінальні - це цінності, цінні самі по собі: самоцінності. Цінності, які не можна обґрунтувати іншими, більш загальними або більш важливими цінностями. До таких цінностей зазвичай відносять: любов, щастя, безпека, задоволення, внутрішня гармонія, почуття завершеності, мудрість, порятунок, комфортне життя, наснагу, свободу, дружбу, красу, визнання, повагу, надійну сім'ю, рівність, загальний мир.

Термінальні цінності - практично те ж саме, що цінності-цілі або життєві цінності.

Для виявлення суб'єктивного відчуття самотності був використаний тест «Особистісна самотність» (Д. Рассела – М. Фергюсона), який дасть нам змогу визначити рівень особистісної самотності у підлітків та з'ясувати його вплив на залежність від комп'ютера. Результати дослідження по методиці, представлені в таблиці № 2.7

Таблиця № 2.7

Кількісний розподіл осіб за ступенем відчуття особистісної самотності(%)

Параметр	Ступінь вираженості		
	Високий	Середній	Низький
Хлопці	8	14,4	24
Дівчата	12	16,8	24,8
Загальний відсоток по шкалі	20	31,2	48,8

Графічно кількісні дані по методиці зображені на рис. 2.9

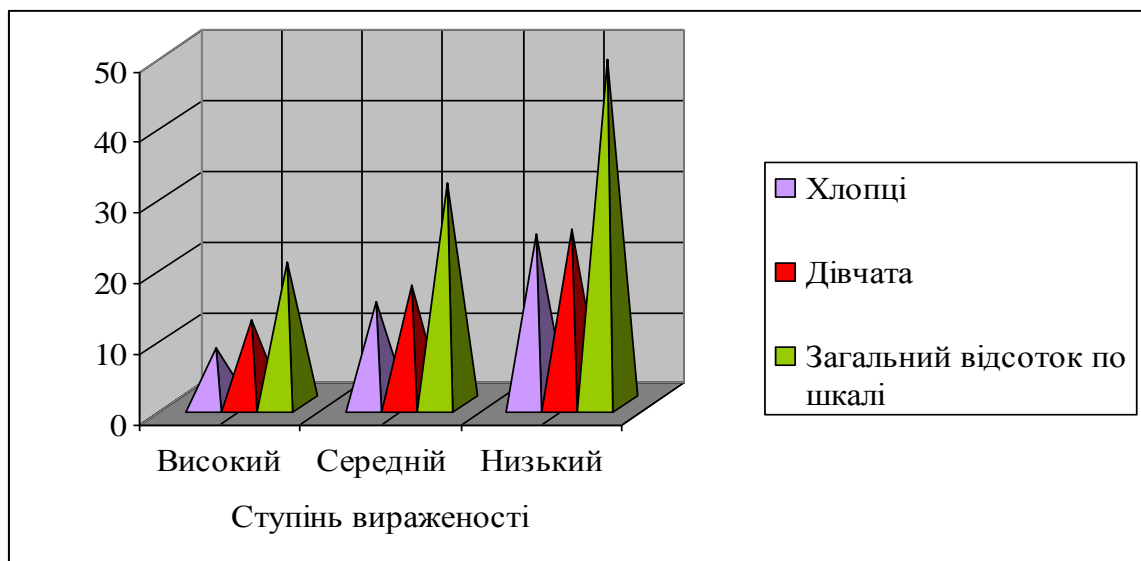

Рис.2.9 Кількісний розподіл осіб у відсотках за ступенем вираженості відчуття особистісної самотності.

Аналіз результатів за методикою показав, що у досліджуваній групі домінують підлітки з низьким рівнем самотності – 48,8% та, лише, 20% - мають високий рівень самотності. З них 12% складають дівчата. Існує ряд психологічних факторів, які сприяють самотності. Наприклад, це може бути низька самооцінка, яка призводить до уникнення контактів з іншими людьми через страх піддатися критиці, що, в свою чергу, створює порочне коло - в результаті відсутності контактів самооцінка ще більше падає. Слабкі навички спілкування також сприяють виникненню самотності. Люди з погано розвиненими навичками міжособистісного спілкування, низькою соціалізацією через страх потерпіти невдачу у відносинах або потрапити в психологічну залежність також нерідко прагнуть до самотності, особливо якщо у них вже є невдалий досвід спілкування з іншими людьми. Самотність як стан нерідко виражається у захопленості комп'ютером.

Для обробки отриманих результатів були використані такі методи статистичної обробки. як:

1) визначення такої міри центральної тенденції як середньої групової величини показників досліджуваних явищ;

2) підрахунок величини по t-критерію Стьюдента. t-критерій Стьюдента - загальна назва для класу методів статистичної перевірки гіпотез (статистичних критеріїв), заснованих на розподілі Стьюдента. Найбільш часті випадки застосування t-критерію пов'язані з перевіркою рівності середніх значень.

Розрахункові формули: -

Но : $M_x = m$ - застосовується для перевірки нульової гіпотези про рівність математичного очікування M_x відомому значенню m ;

$E(\bar{X}) = m$ - застосовується при виконанні нульової гіпотези, з урахуванням передбачуваної незалежності спостережень $V(\bar{X}) = \sigma^2 / n$

- Незмміщенна оцінка дисперсії:

$$s_X^2 = \sum_{t=1}^n (X_t - \bar{X})^2 / (n - 1)$$

- t-статистика:

$$t = \frac{|\bar{x} - m|}{s_X / \sqrt{n}}$$

При нульовій гіпотезі розподіл цієї статистики t $(n-1)$. Отже, при перевищенні критичного значення нульова гіпотеза відкидається.

Дані середніх групових показників досліджуваних:

1) $X_{сер.}$ (комп'ютерна залежність) = 0,04;

2) $X_{сер.}$ (термінальні цінності) = 50;

3) $X_{сер.}$ (інструментальні цінності) = 75.2

Показники зв'язку індивідуально-особистісних характеристик (коефіцієнт кореляції Стьюдента):

$$t_{эмп} = 0.7$$

Критичні значення

$t_{кр}$	
$p \leq 0,05$	$p \leq 0,01$
12,71	63,66

Отримане емпіричне значення t (0,7) знаходиться в зоні незначущості.

Між рівнем залежності від комп'ютера та ціннісними орієнтаціями особистості не існує суттєвого зв'язку.

Дані середніх групових показників досліджуваних:

1) $X_{сер.}$ (комп'ютерна залежність) = акцентуацій характеру) = 22;

0,04; 3) $X_{сер.}$ (Циклоїдний) = 2;

2) $X_{сер.}$ (Гіпертимний тип 4) $X_{сер.}$ (Лабільний) = 18;

- 5) $X_{\text{сер.}}(\text{Астено-невротичний}) = 3;$ 6) $X_{\text{сер.}}(\text{Сенситивний}) = 22;$
 7) $X_{\text{сер.}}(\text{Психастенічний}) = 1;$
 8) $X_{\text{сер.}}(\text{Шизоїдний}) = 0;$
 9) $X_{\text{сер.}}(\text{Конформний}) = 0;$
 10) $X_{\text{сер.}}(\text{Паранояльний}) = 0;$
 11) $X_{\text{сер.}}(\text{Істероїдний}) = 22;$
 12) $X_{\text{сер.}}(\text{Епілептоїдний}) = 13;$
 13) $X_{\text{сер.}}(\text{Нестійкий}) = 22$

Показники зв'язку індивідуально-особистісних характеристик (коефіцієнт кореляції Стьюдента): $t_{\text{эмп}} = \mathbf{0,5}; t_{\text{кр}}(p \leq 0.05) = \mathbf{2,08}; t_{\text{кр}}(p \leq 0.01) = \mathbf{2,83}$. Отримане емпіричне значення $t(0,5)$ знаходиться в зоні значущості.

Дані середніх групових показників досліджуваних:

- 1) $X_{\text{сер.}}(\text{комп'ютерна залежність}) = 0,04;$
- 2) $X_{\text{сер.}}(\text{Рівень домогань}) = 0,46;$
- 3) $X_{\text{сер.}}(\text{Рівень самооцінки}) = 0,53.$

Показники зв'язку індивідуально-особистісних характеристик (коефіцієнт кореляції Стьюдента):

$$t_{\text{эмп}} = \mathbf{15,3}$$

Критичні значення

$t_{\text{кр}}$	
$p \leq 0,05$	$p \leq 0,01$
4,3	9,92

Получене емпіричне значення $t(15,3)$ знаходиться в зоні значущості.

Дані середніх групових показників досліджуваних:

- 4) $X_{\text{сер.}}(\text{комп'ютерна залежність}) = 0,04;$
- 5) $X_{\text{сер.}}(\text{прагнення до успіху}) = 0,57;$
- 6) $X_{\text{сер.}}(\text{Запобігання невдачам}) = 0,42.$

Показники зв'язку індивідуально-особистісних характеристик

(коефіцієнт кореляції Стьюдента):

$$t_{\text{емп}} = 6,6$$

Критичні значення

$t_{\text{кр}}$	
$p \leq 0,05$	$p \leq 0,01$
4,3	9,92

Отримане емпіричне значення t (6,6) знаходиться в зоні невизначеності.

Дані середніх групових показників досліджування

1) $X_{\text{сер.}}$ (комп'ютерна залежність) = 0,04;

2) $X_{\text{сер.}}$ (рівень самотності) = 0,33;

Показники зв'язку індивідуально-особистісних характеристик
(коефіцієнт кореляції Стьюдента):

$$t_{\text{емп}} = 4,1$$

Критичні значення

$t_{\text{кр}}$	
$p \leq 0,05$	$p \leq 0,01$
2,78	4,6

Отримане емпіричне значення t (4,1) знаходиться в зоні невизначеності.

Проаналізувавши середні показники за допомогою t -критерія Стьюдента ми підтвердили висунуту гіпотезу про те, що особистісні характерологічні риси підлітків впливають на формування комп'ютерної залежності.

2.4 Практичні рекомендації для батьків та вчителів, що витікають з результатів дослідження.

Адиктивна стратегія взаємодії з дійсністю набуває все більших масштабів. Сформована в нашому суспільстві традиція боротися з наслідками не вирішує проблему належним чином. На жаль, недооцінюється руйнівний характер загальних для всіх видів адиктивної поведінки механізмів, в основі яких лежить прагнення до відходу від реальності. Ці механізми не зникають зі зняттям залежності. Позбувшись від однієї залежності, людина може опинитися у владі іншій, тому що незмінними залишаються способи взаємодії з середовищем. Молоде покоління запозичує ці зразки. Утворюється замкнуте коло, вийти з якого дуже непросто. Підліткова адиктивна поведінка - явище досить поширене. Але приділяти увагу важливо не тільки вкрай важким формам цього явища. Великої уваги вимагають до себе ті, чий відхід від реальності поки ще не знайшов свого яскравого вираження, хто тільки починає засвоювати адиктивні патерни поведінки у важких зіткненнях з вимогами середовища, хто потенційно може виявитися втягнутим у різні види адиктивної реалізації.

Профілактика адиктивної поведінки особливу значимість здобуває в підлітковому віці. По-перше, це нелегкий кризовий період розвитку, що відображає не тільки суб'єктивні явища процесу становлення, а й кризові явища суспільства. А по-друге, саме в підлітковому віці починають формуватися дуже важливі якості особистості, звернення до яких могло б стати однією з найважливіших складових профілактики адикції. Це такі якості як прагнення до розвитку і самосвідомості, інтерес до своєї особистості та її потенціалу, здатність до самостереження.

Етапами профілактичної діяльності комп'ютерної залежності можуть стати наступні складові:

- Діагностична, що включає в себе діагностику особистісних особливостей, які можуть вплинути на формування комп'ютерної адикції

(підвищена тривожність, низька стресостійкість, нестійка я-концепція, низький рівень інтернальності, нездатність до емпатії, некомунікабельність, підвищений егоцентризм, низьке сприйняття соціальної підтримки, стратегія уникнення при подоланні стресових ситуацій, спрямованість на пошук відчуттів та ін), а також отримання інформації про становище дитини в сім'ї, про характер сімейних взаємин, про склад сім'ї, про його захоплення і здібності, про його друзів і інших можливих референтних групах.

- Інформаційно-просвітницький етап, що представляє собою розширення компетенції підлітка в таких важливих галузях, як психо-сексуальний розвиток, культура міжособистісних відносин, технологія спілкування, способи переборення стресових ситуацій, конфліктологія і власне проблеми адиктивної поведінки з розглядом основних адиктивних механізмів, видів аддиктивної реалізації, динаміки розвитку адиктивної процесу і наслідків.

- Тренінги особистісного зростання з елементами корекції окремих особистісних особливостей і форм поведінки, що включають формування і розвиток навичок роботи над собою.

Профілактика адиктивної поведінки повинна торкнутися всіх сфер життя підлітка: сім'ї, освітнього середовища, суспільного життя в цілому.

При консультуванні Інтернет-залежних використовують Еріксонівський гіпноз, психодраму, НЛП, тренінги особистісного росту, тренінги спілкування, тренінги емоцій, тренінги духовного спрямування, екстремальні тренінги, тілесну та арт-терапію.

Заборони користуватись комп'ютером проблему не вирішують. Вони лише можуть призвести до ускладнення ситуації, оскільки породжує почуття протиріччя і прагнення будь-якою ціною обійти заборону.

Визнаючи універсальний характер людських адикцій, М.Орман рекомендує всім, хто прагне позбутися залежності від Інтернету, виконувати наступні дії:

1. встановити межу часу, який можна проводити в Інтернеті;

2. змушувати себе час від часу кілька днів поспіль не працювати в Інтернеті;
3. програмним чином заблокувати доступ до якихось конкретних ресурсів Інтернету;
4. встановити для себе правило ні в якому разі не звертатися до Інтернету протягом робочого дня (якщо тільки це не входить до робочих обов'язки);
5. ввести чутливі для себе (проте без нанесення шкоди здоров'ю) санкції за недотримання такого роду правил і обмежень;
6. накладати на себе подібні санкції до тих пір, поки не відновиться здатність виконувати дані самому собі обіцянки;
7. змушувати себе замість роботи в Інтернеті займатися чимось іншим;
8. навчитися отримувати від життя інші насолоди, здатні замінити або перевершити задоволення, одержуване при роботі в Інтернеті;
9. звертатися за допомогою всякий раз, коли власних зусиль виявляється недостатньо;
10. уникати таких зустрічей і перебування в таких місцях, які могли б спонукати повернутися до адиктивної поведінки.

Для реалізації такого роду рекомендацій суб'єкт повинен досягти певної психологічної зрілості - наприклад, здатність до самоконтролю і самоврядуванню, розвиненою рефлексією, а також уміння і, головне, бажання передбачити можливі наслідки (особливо негативні) своїх вчинків. Все це досить проблематично для дітей і підлітків.

У сім'ї для підлітка значимими факторами є емоційна стабільність і захищеність, взаємна довіра членів сім'ї. Підліток потребує помірного контролю його дій і помірної опіки з тенденцією до розвитку самостійності й уміння приймати відповідальність за своє власне життя.

У сфері освіти необхідний перегляд деяких підходів у вихованні та викладанні навчальних предметів. У зв'язку з проблемою адиктивної поведінки актуальні такі сторони шкільного життя, як адекватне навчальне навантаження дітей, надання особливої значущості особистісному аспекту, що

стосується і дитячого, і педагогічного контингенту. Доцільне включення в освітній цикл предметів, інтегрованих курсів, спецкурсів та факультативів, спрямованих у своєму змісті на розширення обсягу знань про реальне життя. Дана інформація необхідна для отримання свободи вибору, для розвитку адаптивних здібностей і розуміння важливості вміння жити в реальному житті і вирішувати життєво-важливі проблеми без страху перед дійсністю, і користуючись різноманітними активними стратегіями подолання стресу.

Повноцінна профілактика адиктивної поведінки неможлива без участі в ній засобів масової інформації - авторитетного і популярного пропагандистського органу. На представників цієї потужної індустрії повинна бути покладена моральна відповідальність за якість інформаційної продукції та за її зміст. У друкованих виданнях і телевізійних програмах інформація для підростаючого покоління в даний час носить в основному розважальний характер. Діти сприймають засоби масової інформації, особливо телебачення, лише як розвагу, що може увести їх від проблем реального світу в цілому та проблем підліткового віку зокрема.

Висновок до Розділу II

1. В ході психологічного дослідження були вивчені наступні параметри: типи акцентуації характеру, тобто певні напрями характеру, і типів психопатій, а також деякі особистісні особливості (психологічна схильність до адикцій); мотивації особистості; діагностування особистих якостей підлітків, тобто самооцінки, ціннісних орієнтацій, рівня домагань, рівня особистісного відчуття самотності, схильність до різних видів залежності, дітей підліткового віку.

2. В дослідженні брали участь учні сьомих, восьмих ,дев'ятих та десятих класів, віком від 13 до 15 років, в кількості 80 чоловік. З них 45 дівчат,

та 35 хлопців. Серед опитуваних дівчата складають більший відсоток (56%) ніж хлопці (44%). Невелика різниця у розподілі за статтю дала нам змогу отримати більш точні результати при порівнянні показників хлопців та дівчат.

3. Дані, отримані за методиками, дають змогу стверджувати, що серед досліджуваних переважають діти з "Гіпертимним" типом акцентуації характеру. Цей показник становить 17,6%. Тут, можна казати про те, що такі підлітки відрізняються завжди хорошим, навіть злегка підвищеним настроєм, високим життєвим тонусом, нестримною активністю, постійним прагненням до лідерства, притому неформального. Сенситивний тип складає 17,6% – таким особистостям властива велика вразливість і почуття власної неповноцінності. У собі бачать безліч недоліків. Підлітки з нестійким типом акцентуації характеру складають 17,6% (цей параметр більш виражений у дівчаток) – таким особистостям властиве небажання трудитися, вчитися, постійна сильна тяга до розваг, задоволення, неробства. Параметр «лабільний» становить 14,4%, що вказує крайню мінливість настрою. Параметр «істероїдний» складає 17,6%. Вираженими особливостями таких особистостей є безмежний егоїзм і спрага визнання.

У досліджуваній групі переважають підлітки, які керуються параметром прагнення до успіху - 57,6% опитуваних. Ці опитувані в своїх діях та вчинках керуються прагненням успішно виконати те , що починають. Параметр «запобігання невдачам» має нижчий показник вираженості та складає 42,4%. У таких особистостей відкрито виражається потреба уникнути невдачі в діяльності.

За результатами аналізу даних у групі досліджуваних домінують підлітки з середнім рівнем домагань та середнім рівнем самооцінки. Що вказує на об'єктивну адекватну самооцінку. У таких підлітків оптимальне уявлення про свої можливості, що є важливим чинником особового розвитку.

Аналіз результатів дослідження показав, що схильність до поведінки що відхиляється в опитуваних досить низька. Яскрава вираженість параметру спостерігається до таких видів поведінки що відхиляється, як: подолання

норм і правил (надмірно виражено 11,2% опитуваних); схильності до адиктивної поведінки (надмірно виражено у 4,8% опитуваних), що вказує на наявність вираженої психологічної потреби в адиктивних станах; схильність до делінквентної поведінки (надмірно виражено у 5,6%), що свідчить про наявність деліквентною тенденцій у випробуваних і про низький рівень соціального контролю. Відмітимо, що 4,8% підлітків, для яких характерні делінквентні тенденції, складають хлопчики.

Аналіз результатів дослідження показав, що загальна схильність до залежностей досить низька. Загальний відсоток по шкалі «комп'ютерна залежність» складає 5,6%. Комп'ютерна залежність більш властива підліткам з неврівноваженим типом акцентуацій характеру, який характеризується слабовіллям, непосидючістю, схильність до неробства і розваг, боязкістю, безініціативністю, та педантичному типу акцентуацій характеру – ригідність, інертність, довге переживання травмуючих подій. У

Аналіз результатів за методикою показав, що у досліджуваній групі домінують підлітки з низьким рівнем самотності – 48,8% та, лише, 20% - мають високий рівень самотності. З них 12% складають дівчата. Такі підлітки володіють низькою самооцінкою, яка призводить до уникнення контактів з іншими людьми через страх піддатися критиці.

Аналіз результатів за анкетною на визначення залежності від комп'ютерних ігор показав, що у досліджуваній групі домінують підлітки у яких є ризик стати залежними від комп'ютерних ігор. Їх відсоток складає 48% від усієї вибірки, залежних, лише – 22,4%. Комп'ютерна ігроманія більшою мірою визначається не статтю або родом заняття людини, а певним складом особистості.

Проаналізувавши середні показники за допомогою t-критерія Стьюдента ми підтвердили висунуту гіпотезу про те, що особистісні характерологічні риси підлітків впливають на формування комп'ютерної залежності.

4. При консультуванні Інтернет-залежних використовують Еріксонівський гіпноз, психодраму, НЛП, тренінги особистісного росту, тренінги спілкування, тренінги емоцій, тренінги духовного спрямування, екстремальні тренінги, тілесну та арт-терапію.

Заборони користуватись комп'ютером проблему не вирішують. Вони лише можуть призвести до ускладнення ситуації, оскільки породжує почуття протиріччя і прагнення будь-якою ціною обійти заборону.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз психолого-педагогічної та соціологічної літератури з питань комп'ютерної залежності в підлітковому віці дозволив нам визначити, що види адиктивної поведінки мають свої специфічні особливості і прояви, вони не рівнозначні і за своїми наслідками. У адиктів, які зловживають алкоголем, наркотиками та ін речовинами, розвивається інтоксикація, поряд з психологічною залежністю з'являються різні форми фізичної і хімічної залежності, що пов'язано в свою чергу з порушенням обміну речовин, ураженням органів і систем організму, спостерігаються психопатологічні явища і особистісна деградація. При залученості в якусь діяльність розвивається психологічна залежність, м'якша за своїм характером. Але всі ці види об'єднують спільні адиктивні механізми. Інтереси підлітка нерідко переростають в захоплення. Всю свою бурхливу енергію, винахідливість і творчі здібності підлітки спрямовують на досягнення у комп'ютерних іграх, захопленість, якими є психологічною адикцією. Головною причиною виникнення комп'ютерної залежності дітей є недостатнє спілкування і взаєморозуміння з батьками і однолітками. Ігри для них – це шлях самоствердитися, бо у віртуальному світі, все залежить тільки від твого уміння грати, а не від особистих якостей та умінь.

2. У ході емпіричного дослідження ми визначили ступінь вираженості різних акцентуацій характеру, самотності, ціннісних орієнтацій, мотивацій, самооцінки перевірили схильність до поведінки з відхиленням та комп'ютерної залежності. Виходячи з результатів дослідження ми дійшли висновку, що серед досліджуваних переважають діти з гіпертимними акцентуаціями характеру. Показник тривожних загалом низький. Показники яскраво виражених акцентуацій характеру у досліджуваних невисокі, жоден з них не наближається до максимального. Схильності до поведінки що відхиляється в опитуваних досить низька. Яскрава схильність до подолання норм і правил може бути пов'язане з віковими особливостями, бажанням привернути увагу до себе, виділитись серед інших. Схильність до різних видів залежностей по групі, також, дуже низька. Яскрава вираженість схильності до

комп'ютерної залежності пов'язана з тим, що підліток реалізує свої сили і здібності у віртуальному світі, а особистісне зростання у світі реальному йде на задній план. Відмітемо, що підлітки зі схильністю до комп'ютерної залежності тривожніші, дратівливіші, агресивніші, мають схильність до депресії. У досліджуваній групі переважають підлітки: які керуються параметром прагнення до успіху; середнім рівнем домагань та середнім рівнем самооцінки; які керуються інструментальними цінностями; низьким рівнем самотності. Проаналізувавши середні показники за допомогою t-критерія Стьюдента ми підтвердили висунуту гіпотезу про те, що особистісні характерологічні риси підлітків впливають на формування комп'ютерної залежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Батищева Г.О., Зайцева З.Г. Работа социальных служб для молодежи с молодой семьей /Методические рекомендации. – К., АЛД, 1996. – 100 с.
2. Белинская Е.С. Ребенок и компьютер: психологические реалии виртуального мира // Школьный психолог. – 1999. – №3. – С.10.
3. Белінська І.А. Психологічні чинники формування особистості підлітків у сучасній сім'ї // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ За ред. С.Д. Максименка. – К., 2000. – Т. 1, ч.2. – С. 7–10.
4. Беляева А.В., Коул М. Компьютерно-опосредствованная совместная деятельность и проблема психического развития // Психол. журн. – 1991. – Т. 12, № 2. – С. 12–21.
5. Біленчук П.Д., Романюк Б.В., Цимбалюк В.С. та ін. Комп'ютерна злочинність: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2002. – 240 с.
6. Ботьбот Т. Інтернет-залежність: актуальна проблема? // Матеріали VII Між нар. Мед. Конгресу студентів і молодих вчених (21-23 травня 2003 р.). – Тернопіль: Тернопіль. держ. мед. акад.. ім. І.Я.Горбачевського, 2003. – С.158.
7. Ботьбот Т.Ю. Профілактика і корекція комп'ютерної залежності в осіб молодого віку // Вестн. физиотерапии и курортологии. – 2005. – № 2. – С. 139–142.
8. Ботьбот Т.Ю. Фактори ризику розвитку комп'ютерної залежності в осіб молодого віку // Укр. вісн. психоневрології. – 2004. – Т. 12, вип. 4. – С. 75–80.
9. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2006. – 88 с.
10. Боришевский М.Й. Развитие саморегуляции поведения школьников. Дис. д-ра психол. наук /КГПИ им. М.П. Драгоманова. – К., 1992. – 77 с.
11. Боришевський М.Й. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічних закономірностей виховання громадянської свідомості та самосвідомості //Актуальні проблеми психології: Наукові

записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України /За ред. С.Д.Максименка. К., 1999. – Вип. 19. – С. 36–44.

12.Боярова К.В. Кібер-аддикція: ще один вид залежності // Вісник Харківського Національного Університету. Серія “Психологія”. – 2003. – №599. – С. 41–45.

13.Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку „Я-образу” акцентуйованих підлітків: Дис. ...канд. психол. наук: 19.00.07 – К., 2000. – 225 с.

14.Вакуліч Т.М. Інтернет-залежність як новий вид адиктивної поведінки //Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологія / За ред. Долинської Л.В. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005.– Вип.7(31) – С. 22–27.

15.Вакуліч Т.М. Психологічні особливості поведінки підлітків у мережі Інтернет //Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України /За ред. С.Д. Максименка Т. VIII, вип. 2. – К., 2006. – С. 41–47.

16.Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

17.Влияние компьютерных игр разной направленности на адаптационный статус школьников / Л.В.Подригало, И.Н.Чеховская, Т.Ю.Мителева, И.В.Тютюнник // Невротичні розлади у дітей та підлітків: патогенез, клінінка, реабілітація: Матеріали наук. симпозіуму. – Х., 2003. – С. 81–82.

18..Двіжона О.В. Причини і умови асоціальної поведінки неповнолітніх. - Івано–Франківськ //Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. – Івано-Франківськ: Вид-во “Плаї”. – 2003. – Вип. IV. – С. 164–169.

19.Двіжона О.В. Психокоренційна робота із схильними до асоціальної поведінки підлітками //Актуальні проблеми психології. Том. I.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2002, Ч.7. – С. 45–51.

20.Девтерова С.В. Психологічні особливості спілкування підлітків у глобальній мережі Internet // Теоретичні і прикладні проблеми психології та педагогіки. – 2001. – № 2 (2). – С. 35–40.

21.Дроздов О.Ю. Комп'ютерні технології в контексті проблеми молодіжної агресії // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К., 2001. – Т.Ш.. – Частина I. – С. 107–112.

22.Дяткин Л., Фрежавиль А. Психопатия и пубертатный криз // Соц. и клинич. психитрия. – 1994. – Т.4. – С.106–111.

23.Ефремцева С.А. Тренинги общения для старшеклассников /Под ред. Гильбух Ю.З. – К.: Институт психологии АПН Украины, 1994. – 80 с.

24.Завацька Н.Є. Особливості особистісної детермінації uzалежненої поведінки підлітків та її корекція: Автореф. дис. канд. псих. наук: 19.00.07. – К., 2002. – 20 с.

25.Зайцев В.В., Шайдуліна А.Ф. Особенности поведения человека, страдающего болезнью зависимость к азартним игра. <http://www.medicus.ru>

26.Карабин Т.В. Особливості міжособистісного спілкування в мережі “Internet” // Актуальні проблеми психології. Т. 1. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К., 2002. – Частина 5. – С. 41–47.

27.Карпенко З.С. Психологія віктимної особистості в психотерапевтичних парадигмах програмування і вибору. - Івано–Франківськ //Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки. - Івано–Франківськ: Вид-во “Плай”. - 2003. - Вип. IV. – С. 136-140.

28.Колесіна Т. Діагностика і корекція психічного розвитку дітей як засіб профілактики відхилень у їхній поведінці // Початкова школа. – 2000. – №5. – С. 30–34.

29.Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы. – К.: Рад. школа, 1978. – 87 с.

30. Компьютерные игры и их возможное влияние на здоровье детей и подростков / И.В.Бурлаков, М.Л.Кочина, Л.В. Подригало, А.В.Яворский и др. // Укр. вісн. психоневрології. – 2001. – Т.9, вип.1. – С. 109–112.

31. Кушніренко І.Б. Психологічні причини виникнення та особистості “Комп’ютерної залежності” // Актуальні проблеми психології. Т.1. Економічна психологія. Організаційна психологія. Соціальна психологія. – К., 2005. – Частина 14. – С. 110–112.

32. Леонгард К. Акцентуированные личности / Пер. с нем. – К.: Вища шк., 1981. – 376 с.

33. Лисенко І.П. Патопсихологічна діагностика та корекція розладів особистості у хворих на наркоманію та алкоголізм. – К.: Здоров’я, 1999. – 260 с.

34. Ложкин Г.В., Повякель Н.И. Практическая психология в системах “человек – техника”: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2003. – 296 с.

35. Максименко С. Д. Генетическая психология. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2000. – 320 с.

36. Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – К.: КДП, 1990. – 240 с.

37. Максимова Н.Ю. Психологічні аспекти профілактики алкоголізму та наркоманії підлітків: методичний посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 144 с.

38. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л., Піскун В.М. Основи дитячої патопсихології: Навч. посібник. – К.: Перун, 1996. – 464 с.

39. Мельник Э.В. О природе болезней зависимости: (алкоголизм, наркомания, «компьютеромания» и др.). – О., 1998. – С. 134–159.

40. Мізерна О.О. Корекційна тренінгова програма “Самовдосконалення” для подолання агресивних проявів серед підлітків // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. - №4. – С. 37-43; №5. – С. 54–60.

41. Мілютіна К.Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2004. – С. 180–184.

42. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: досвід, тенденції та перспективи розвитку// Збірник наукових праць. - Івано-Франківськ: Вид-во "Плай" Прикарпатського університету, 2000. – Вип. 4.–Ч. 1. – С. 3-15.

43. Основи практичної психології. / За ред. В.Панка, Т.Титаренко, Н.Чепелевої та ін.: Підрччник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.

44. Пережогин Л.О. Интернет – аддикция в подростковой среде // Источник: www.otrok.ru

45. Пиз А. Язык телодвижений: Пер. с англ. – Луганск: Глобус, 1998. – 200 с.

46. Подмазин С.И., Сибиль Е.И. Как помочь подростку с „трудным” характером. – Киев: НПЦ Перспектива, 1996. – 155 с.

47. Посохова В. Интернет-средовище і формування гендерної ідентичності в процесі життєвого планування // Соціальна психологія. – 2005. – № 4. – С. 153-162.

48. Приходько Ю.О. Формування позитивних взаємин у дитячому колективі. – К.: Рад. школа, 1987. – 126 с.

49. Психологическая диагностика и коррекция личности трудновоспитуемых детей и подростков /Сост. О.Г.Антонова-Турченко, Е.И.Дранищева, Л.С.Дробот. – К.: ИЗМН, 1997. – 312 с.

49. Семиченко В.А. Опыт системно-структурного моделирования сложных объектов в психолого-педагогических исследованиях / Проблемы сучасної педагогічної освіти: зб. наук. статей. Сер.: Педагогіка і психологія. – К.: Пед. преса, 2003. Вип.5. – С. 253–266.

50. Титаренко Т.М. Психологія життєвої кризи. – К.: ИЗМН, 1998. – 360 с.

51. Фатурова В.М. Самореалізація студентів у системі мотиваційних детермінант Интернет - середовища./ Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. За ред. академіка Максименка С.Д., том 1V, частина 7. – К., 2002. – С. 270–282.

52. Церковний А.В. Аспекти формування Інтернет-залежності// Соціальна психологія. – №5, 2004. – С. 149–154.
53. Чайка Г.В. Ставлення підлітків та студентів до нових комп'ютерних технологій. // Проблеми загальної та педагогічної психології, Т. VI, вип-3: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України – С.382–387.
54. Чепан М.Л., Пунцева Т.В. Діалог комп'ютера з людиною: нові можливості тренування та діагностики психічних функцій // Актуальные проблемы современной психологии. – Харьков, 1993.– С. 455–456.
55. Шинкаренко О.В. Проблеми використання комп'ютерних технологій у зв'язку з їхнім впливом на психіку людини // Теоретичні і прикладні проблеми психології. №1 (5), 2003. – С. 106–107.
56. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1996. – 246 с.
57. Asstantini F. Apporti causali nell'incidenza del cinema, della televisione sulla e internet delinquenza minorile// Med. soc. Psycholog. Torino, 2004.- V. 24., N. 4.- P. 266 - 269.
58. Black D., Belsare G., Schlosser S. Clinical features, psychiatric comorbidity and health-related quality of life in persons reporting compulsive computer use behavior // Clin. Psychiatry. – 1999. – P. 839–844.
59. Braun C., Giroux J. Arcade video game: proxemic, cognitive and content analyses // Journal of Leisure Research.– 1989. – V. 21. – P. 92–105.
60. Caplan S. Problematic Internet use and psychological well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument // Computers Human Behavior. – 2001. – Vol. 18, N 5. – P. 553–575.
61. Davis R.A. A Cognitive-Behavioral Model of Pathological Internet Use (PIU). – M.A. York University, 1999. – P. 231–245.
62. Goldberg I. Internet addiction disorder // CyberPsychol. Behavior. – 1996. – Vol.3, N 4. – P. 403–412.

63.Greenfield D. Psychological characteristics of compulsive Internet use: a preliminary analysis // *CyberPsychol. Behavior.* – 1999. – Vol.2, N 1. – P. 403–412.

64.Griffiths, M.D. Internet addiction: Does it really exist? // *Psychol. Inter. intrapersonal, interpersonal, and transpersonal implications.* – 1998. –N 4. – P. 61–75.

65.Grohol J. Too much time online: Internet addiction or healthy social interactions? // *CyberPsychol. Behavior.* – 1999. – Vol. 2, N 5. – P. 395–401.

66.Hall A.S. Internet addiction: College student case study using best practices in cognitive behavior therapy // *Journal of Mental Health Counseling.* – 2001. – V. 23 (4). – P. 31–327.

67.Jummer M. The adult child: the antagonist or the partner// *Amer. J. Psychiat.*, 1997.- V. 144.- P. 710 - 717.

68.Kandell J.J. Internet addiction on a college campus: The vulnerability of college students // *Cyber Psychol. Behavior.* – 1998. – Vol.3, N 2. – P. 1:11–17.

69.Kelly P. Human Identity Part 1: Who are you? / *Netropolitan life. E-lecture from the University course about the net.* – 1997. – 78 p.

70.Mortley P. Whether you understand your child? Real problems of dialogue// *J Clin. Psychol.*, 2002.- V. 4.- N. 8.- P. 673 - 691.

71.Murray JB. Computer addictions entangle students // *APA. Monitor.* – 1996. – N 27. – P. 38–39.

72.Orzack M.H. Computer Addiction: What is it ? // *Psychiatric Times.* – 1999. – P. 34–38.

73.Parker J.D., Bagby R.M., Taylor G.J. Toronto Alexithimia scale, EPQ and self-report measures of somatic complaints // *Person. Individ. Diff.* – 1989. – Vol.10, № 6. – P. 599–604.

74.Pratarelli M.B., Browne B.L. Confirmatory factor analysis of Internet use and addiction // *CyberPsychology and Behavior.* – 2002. – V. 5(1). – P. 53 – 64.

75.Reid E. Cultural Formations in Text-Based Virtual Realities // A thesis submitted in fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts.

Cultural Studies Program. Department of English. University of Melbourne. – Melbourne, 1994. – P. 1134 – 1141.

76. Richardson J. Psychology of computer use: XLVII. Parameters of Internet use, abuse, and addiction: The first 90 days of the Internet Usage Survey // *Psychol. Reports.* – 1997. – N 8. – P. 879–882.

77. Shaffer H., Hall M., Bilt J. “Computer addiction: A Critical Consideration” // *Amer. J. Orthopsychiatry.* – 2000. – Vol. 70, N 2. – P. 162–168.

78. Shapira N.A. Problematic internet use // *Am. Psychiatric Association.* – 1998. – N 4. – P. 45–49.

79. Shotton M.A. Computer Addiction? A study of computer dependency // *J. Affective Disorders.* – 1998. – N 5. – P. 56–59.

80. Suler J. To get what you need. Healthy and pathological Internet use. 1999. [WWW document]. URL <http://www.rider.edu/users/suler/psycyber/getneed.html>.

81. Surratt C. Netaholics? The Creation of a Pathology. Commack, N.Y.: Nova Science Publ., 1999. – P. 125-132.

82. Turkle Sh. Constructions and reconstructions of the Self in Virtual Reality: Playing in the MUDs : Mind., Culture, and Activity // *An Int. J.* – 1997. – Vol. 1, N 3. – P. 158–167.

83. Young K. S. Caught in the Net. How to Recognize the signs of Internet Addiction – And a Winning strategy for Recovery. – New York: John Wiley and Sons, Inc., 1998. – 55 p.

84. Young K., Rodgers R.C. The relationship between depression and Internet addiction // *CyberPsychol. Behavior.* – 1998. – Vol.1, N 1. – P.56–60.

85. Young K.S. What makes the Internet Addictive: potential explanations for pathological Internet use // *CyberPsychology and Behavior.* – 1999. – №1. – P.56–60.